

ARCHEOLOGIE 2014

Recent archeologisch
onderzoek in
Vlaams-Brabant

VLAAMS-
BRABANT

COLOFON

Deze brochure werd uitgegeven door de provincie Vlaams-Brabant in opdracht van de deputatie.

Redactie: Hadewijch Degryse, dienst erfgoed, provincie Vlaams-Brabant

Lay-out: grafische cel, provincie Vlaams-Brabant

V.u.: Provincie Vlaams-Brabant, Provincieplein 1, 3010 Leuven

D/2015/8495/06

RIJK PALET AAN ARCHEOLOGISCHE ACTIVITEITEN

De fundamenteën van onze tijd blootleggen; dat is wat archeologen doen, zowel letterlijk als figuurlijk. Op basis hiervan kan er dan een profielfoto gemaakt worden van een verdwenen tijd. Een profielfoto die uiteraard een eeuwig 'work in progress' blijft. Ook het afgelopen jaar hebben we in Vlaams-Brabant op meer dan één manier geprobeerd om deze profielfoto verder te verfijnen en op scherp te stellen. Ten bewijze waarvan u in deze brochure een rijk palet aan archeologische activiteiten in onze provincie krijgt voorgeschoteld.

Sta me toe één - toch wel bijzonder - aspect er even uit te lichten: het Onroerend Erfgoeddepot Vlaams-Brabant gaat nu namelijk echt van start. Bedoeling is dat we in dit gebouw - op de PIVO-site in Asse - de archeologische ensembles uit Vlaams-Brabant samenbrengen, waarvoor dicht bij de vindplaats geen adequate opvang mogelijk is. Maar ook cultuurgoederen die tijdelijk onderdak nodig hebben (denk bv. aan restauratiewerken in waardevolle of beschermde gebouwen) komen in aanmerking. Tegelijkertijd willen we meer bieden dan louter onderdak: de collecties zullen toegankelijk zijn voor wetenschappers én andere geïnteresseerden. Wanneer je hier dan inspiratie vindt voor een tentoonstelling of project, dan brengen wij je graag met de eigenaar in contact om dit concreet te maken. En uiteraard vindt de nieuwsgierige student hier uitgelezen materiaal voor een bachelor- of masterpaper.

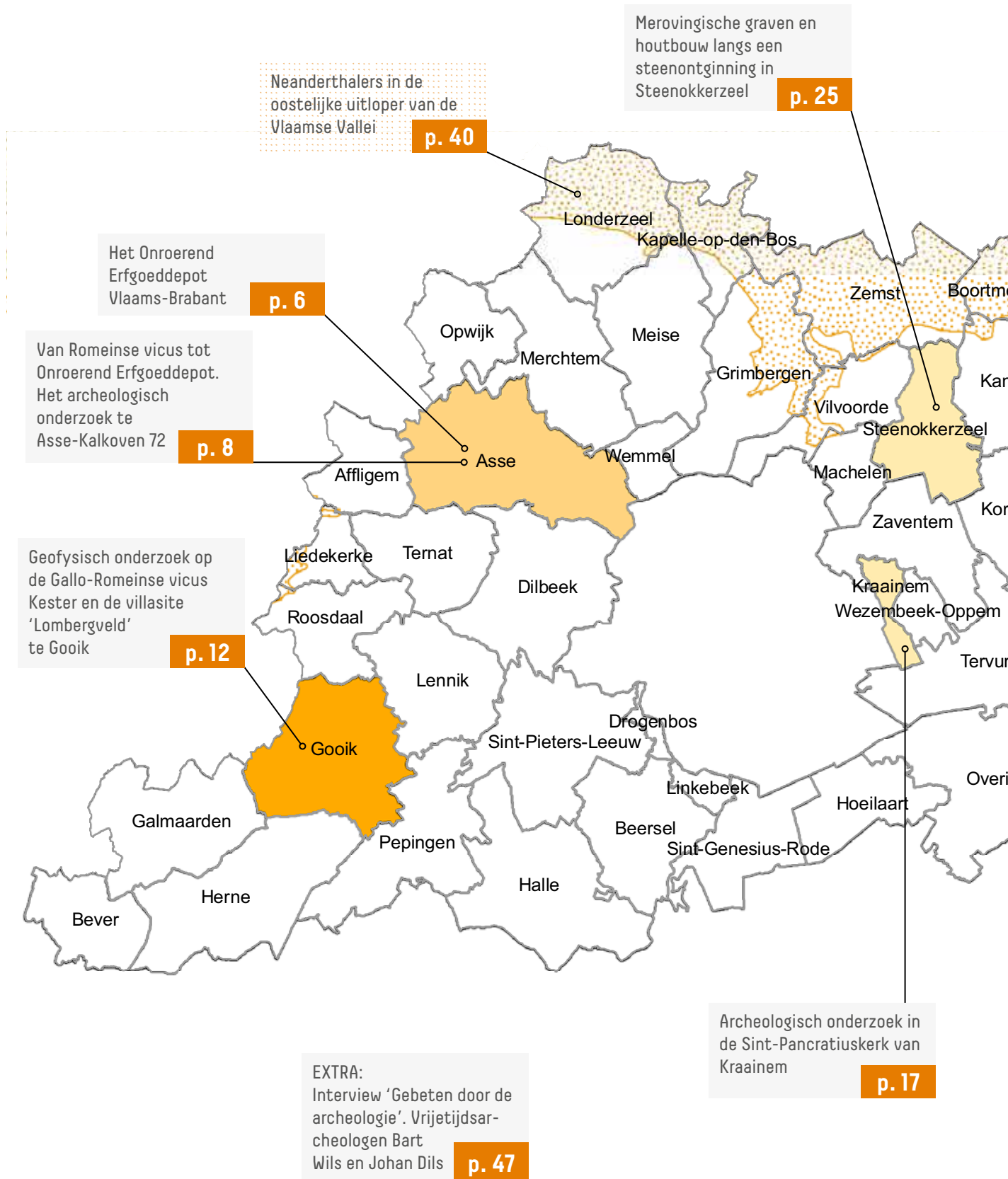
Om al dat fraais verantwoord onder te brengen, hebben we vanaf nu dus de beschikking over een prima uitgeruste infrastructuur: voldoende opslagruimte, onderzoekruimte, koelcel enzovoort. Een donkere kamer om onze archeologische profielfoto te ontwikkelen zeg maar...

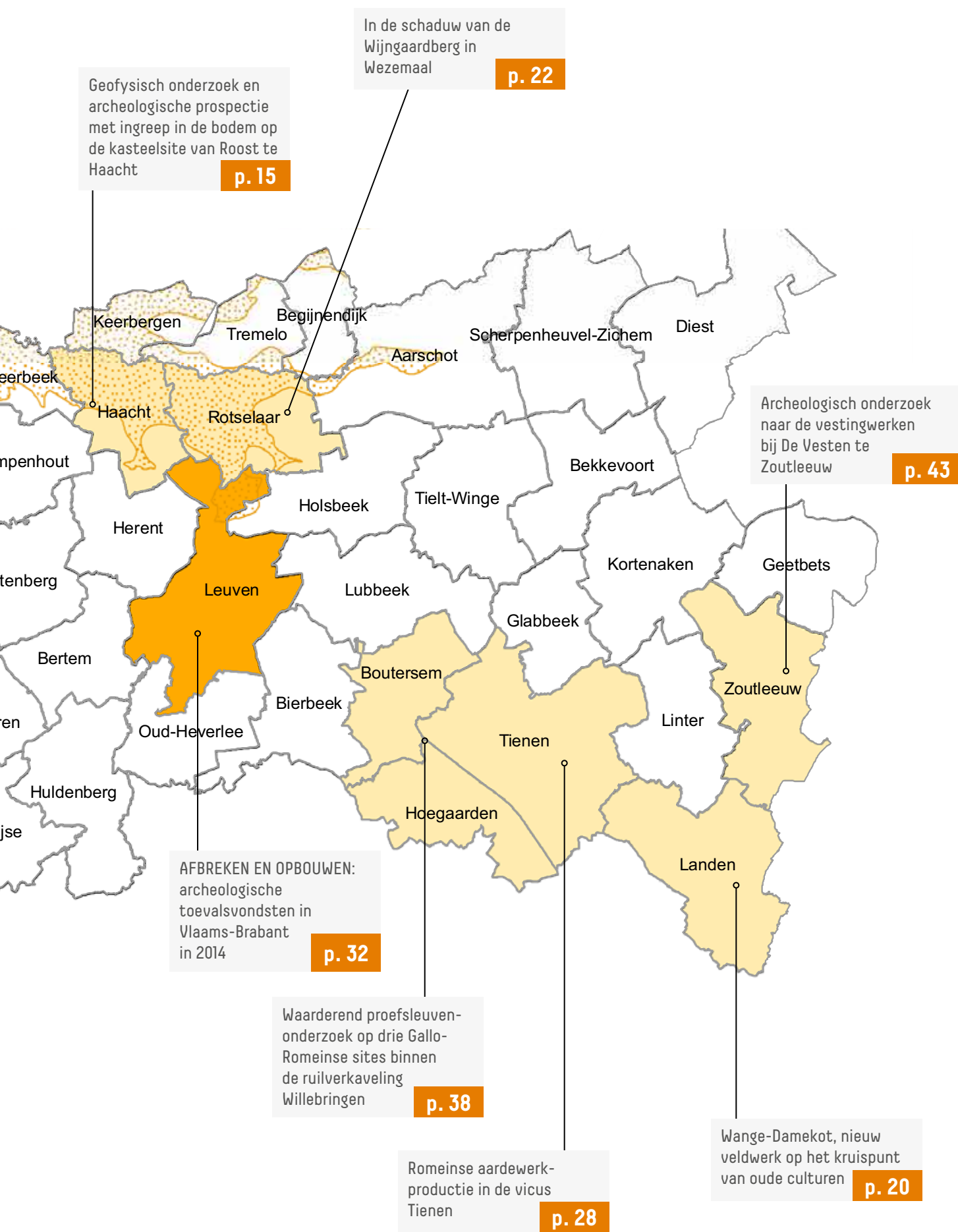
Ik ben ervan overtuigd dat we weer een stap verder staan in ons streven naar een kwaliteitsvolle omkadering van de archeologische activiteiten in onze provincie, een realisatie waar we terecht fier op mogen zijn.

Tom Dehaene
gedeputeerde voor erfgoed
provincie Vlaams-Brabant

INHOUD

*** ASSE**

Het Onroerend Erfgoeddepot Vlaams-Brabant

Ben je eigenaar van een archeologisch ensemble?

Maar weet je geen blijf met deze vondsten en bijbehorende documentatie?

Zoek je tijdelijk opvang voor objecten bij de restauratie van een beschermd of waardevol gebouw?

Dan kan je terecht in het Onroerend Erfgoeddepot Vlaams-Brabant in Asse.

WAT IS DE FUNCTIE VAN HET DEPOT?

Bewaren en beheren

Het Onroerend Erfgoeddepot Vlaams-Brabant vangt die archeologische ensembles uit Vlaams-Brabant op, waarvoor dicht bij de vindplaats geen adequate opvang mogelijk is. Het depot staat in voor het beheer en het kwalitatief en duurzaam bewaren van deze ensembles.

Ook (potentiële) cultuurgoederen uit onroerend erfgoed - waardevolle of beschermde gebouwen - komen in aanmerking voor tijdelijke opvang (vb. tijdens restauratiewerken).

Ontsluiten

De bewaarde collecties en de onderzoeksresultaten zijn toegankelijk voor wetenschappers en het brede publiek.

Wil je artefacten, ecofacten of onderzoeksdocumentatie ontlenen voor een tentoonstelling? Dan contacteren we de eigenaar van het archeologisch ensemble en leggen de afspraken tussen beide partijen vast.

Zoek je een onderwerp voor een bachelor- of masterpaper of een onderzoek? Op basis van de onderzoeks- en assessmentrapporten helpen we je graag op weg.

Wil je de collecties in het depot raadplegen?

Dan vraag je dit minimaal 1 week vooraf aan via erfgoeddepot@vlaamsbrabant.be of via een schrijven aan Onroerend Erfgoeddepot Vlaams-Brabant, p/a dienst erfgoed, Provincieplein 1, 3010 Leuven. Je beschrijft het doel van je bezoek en je geeft, indien van toepassing, een korte beschrijving van het onderzoeksproject. Het erfgoeddepot en zijn atelier zijn niet vrij toegankelijk voor individuele bezoekers.

VOORWAARDEN?

Het Onroerend Erfgoeddepot Vlaams-Brabant neemt geen archeologische ensembles in eigendom maar staat enkel garant voor de bewaring ervan.

De vondsten en de bijbehorende vondst- en onderzoeksdocumentatie zijn minimaal uitgewerkt en beschreven en zijn vergezeld van een standaardrapport, conform de geldende decretale verplichtingen. Het 'Reglement voor de opname van een archeologisch ensemble in het Onroerend Erfgoeddepot Vlaams-Brabant' bepaalt de aanvaardingsvoorwaarden en modaliteiten. Dit reglement is te raadplegen via www.vlaamsbrabant.be/erfgoeddepot.

Voor de opvang van (potentiële) cultuurgoederen voorzien we een aantal testprojecten om tot goede procedures te komen. De bewaring van archeologische ensembles is gratis. Opvang van cultuurgoederen van openbare besturen is eveneens gratis. Indien noodzakelijk betaalt de eigenaar of beheerder van het ensemble of de cultuurgoederen wel voor eventuele noodzakelijke conservatiebehandelingen.

HOE ZIET HET DEPOT ERUIT?

Het erfgoeddepot is ingericht in een voormalige militaire loods op de PIVO-site in Asse.

De infrastructuur bestaat uit:

- een laad- en los/transitruimte
- een bureau/onderzoekruimte
- een werkruimte voor Monumentenwacht
- een technische/sanitaire ruimte
- een opslagruimte.

Deze laatste 'depotruimte' bestaat uit een met rekken ingerichte ruimte (ca. 148 m²) en een circulatieruimte (ruim 50 m²), die eventueel ook kan dienst doen voor de tijdelijke opslag van voorwerpen buiten formaat. Verder is er een koelcel en een multifunctioneel te klimatiseren cel, elk met een binnenafmeting van ruim 18m², voorzien van rekken. Specifieke condities kunnen indien nodig ook met kleine gesloten klimaatverpakkingen worden gerealiseerd. In de depotruimte is een platformconstructie aanwezig voor de opvang van niet-kwetsbaar archeologisch materiaal.

ERKEND DEPOT?

In het kader van het nieuw onroerenderfgoeddecreet is de aanvraag voor de erkenning van dit erfgoeddepot ingediend bij de Vlaamse Overheid.

CONTACTGEGEVENS

> Onroerend Erfgoeddepot Vlaams-Brabant
PIVO - Loods 45
Poverstraat 45, 1731 Asse
www.vlaamsbrabant.be/erfgoeddepot

> Contactpersoon
Hadewijch Degryse
tel. 016-26 76 10
hadewijch.degryse@vlaamsbrabant.be

Van Romeinse vicus tot Onroerend Erfgoeddepot. Het archeologisch onderzoek te Asse-Kalkoven 72

Kristine Magerman en Steven Saerens

INLEIDING

Agilas vzw voerde tussen 22 februari en 18 maart 2014 (fase 1) en tussen 12 augustus en 18 augustus 2014 (fase 2) onder leiding van archeologe Kristine Magerman een vlakdekkend archeologisch onderzoek uit op een privéperceel te Asse-Kalkoven 72. De omvang van de onderzoekszone bedroeg 204 m². De aanleiding waren de positieve resultaten van het vooronderzoek in 2012 en de start van de bouwwerkzaamheden op het terrein in 2014. Opzet was om de zuidoostelijke zone van de Romeinse vicus van Asse beter te leren kennen. Nooit eerder werd er in deze zone van de nederzetting vlakdekkend onderzoek verricht.

Het onderzoeksperceel maakt deel uit van het gebied Kalkoven, een noordoost-zuidwest georiënteerd plateau met een hoogte van 81 m boven de zeespiegel waarop de Romeinse nederzetting gesitueerd was. Op hydrografisch vlak bevindt de onderzoekszone zich tussen de Kleine Wijtsbeek in het westnoordwesten en de Broekebeek in het zuidwesten. Deze rug vormt de waterscheiding tussen het Denderbekken en het Beneden Scheldebekken. Op bodemkundig vlak bevindt de site zich op gronden die zich kenmerken als droge tot matig natte leembodems met een textuur B-horizont.

AARD VAN DE SPOREN

Het archeologisch onderzoek leverde in totaal 31 grondsporen op. De sporen uit de 20ste eeuw houden wellicht verband met de Villa Rosa van Lucien Gaytan die gebouwd werd in 1920 en afgebroken werd in 1964. Het gaat om één nutsleiding in bruin geglaazuurd aardewerk, meerdere afvaldumpen en een hondengraf. De geschiedenis van deze villa is na te lezen in de vorige editie van deze archeologische brochure.

Over de primaire functie van een groot aantal Romeinse sporen bestaat weinig zekerheid. Het zijn vooral kuilen met verschillende afmetingen en vormen die in een tweede fase gevuld werden met aarde en nederzettingsafval. Mogelijk kon onder meer wel een leemwinningskuil en een silo herkend worden. Een duidelijke (gebouw)structuur kwam tijdens het archeologisch onderzoek niet aan het licht.

Dwars over het perceel liep een oost-west georiënteerd grachttracé dat in westelijke richting afwaterde en bestond uit twee fasen. Wellicht in de tweede helft van de 1ste eeuw n.Chr. werd er een diepe gracht gegraven met een breedte van 2,30 m. Zijn functie blijft onduidelijk. Vormde hij de zuidelijke begrenzing van de nederzetting op dat ogenblik, maakte hij deel uit van een omgrachte zone (enclos) of

Profiel van spoor 6, een mogelijke leemwinningskuil. (© Kristine Magerman, Agilas vzw)

gaat het om een perceelsafbakening? De gracht werd tijdens zijn gebruiksfase blijkbaar goed onderhouden want er waren geen inslibbingslagen aanwezig. Nadat hij zijn functie verloor, werd hij vrij snel gedempt met aarde en nederzettingsafval. In een tweede fase, in de loop van de 2de eeuw n.Chr., werd in de opvulling van de oude gracht een nieuwe gracht gegraven die opvallend minder breed – 1,60 m – en minder diep was. Ook hier bestaat geen zekerheid over de functie. Ook deze gracht werd goed onderhouden en na zijn gebruik, in de tweede helft van de 2de eeuw of het begin van de 3de eeuw, snel opgevuld met aarde en nederzettingsafval.

Qua ruimtelijke spreiding valt het op dat alle Romeinse sporen op dit perceel zich ten noorden van de grachten bevonden. Mogelijk kunnen de grachten daarom toch beschouwd worden als een afbakening/grens in een bepaalde periode van de evolutie van de Romeinse vicus.

ARCHEOLOGISCH MATERIAAL

Het archeologisch onderzoek leverde, verspreid over de verschillende sporen, 2415 vondsten op. De vondsten

uit de Nieuwste tijd houden verband met het leven in de Villa Rosa en bestaan voornamelijk uit geglazuurd aardewerk, stukken van dakpannen en bakstenen, fragmenten van badkamer- en keukentegels, beton, metaal-slakken, ijzeren voorwerpen en een intact skelet van een hond uit de 20ste eeuw.

De meerderheid van de vondsten, 2130 in totaal, dateert uit de Romeinse periode. Verschillende fragmenten terra sigillata uit Zuid-Gallië in combinatie met terra nigra, imitaties van terra nigra, mogelijk ook zelfs kleine fragmenten terra rubra, handgevormd aardewerk en technisch aardewerk tonen aan dat de oudste grachtfase en een enkele kuil tot een vroegere, 1ste-eeuwse, fase van de nederzetting behoorden. De andere sporen zijn 2de-eeuws en bevatten vondsten die tot het 'klassiek Romeins materiaal' uit deze periode behoren.

De oudste gracht was opgevuld met onder meer verschillende soorten reducerend aardewerk, terra sigillata uit Zuid-Gallië en een relatief groot aantal scherven handgevormd aardewerk. Het afval uit de jongste gracht bestaat onder meer uit verschillende soorten reducerend

Profiel van de oudste (blauw) en de jongste (rood) grachtfase. (© Kristine Magerman, Agilas vzw)

aardewerk, Pompejaans Rood aardewerk, terra sigillata uit midden-Gallië, amfoorfragmenten, gevernist aardewerk en kruikwaar. De stempel op één van de terra sigillatafragmenten kan gelezen worden als SAVTIANIM en verwijst naar pottenbakker Santianus die werkzaam was in het atelier van Lezoux tussen 160 en 200 n.Chr. Tenslotte leverde de vulling van de jongste gracht nog een versierde beugel van een bronzen fibula en een zilveren munt van keizer Domitianus uit 87 n.Chr. op. Dergelijke munten circuleerden nog de hele 2de eeuw en verdwenen pas in het begin van de 3de eeuw n.Chr.

Daarnaast sprongen een aantal andere vondsten in het oog omdat ze tijdens het onderzoek op de meer noordelijk gelegen percelen tussen 2006 en 2013 (nog) niet of nauwelijks herkend werden.

Het gaat om verschillende fragmenten vulkanisch gesteente (geen puimsteen) die mogelijk afkomstig zijn van het Siebengebirge (Duitsland), een opvallend aantal fragmenten metaalglanzend aardewerk waarvan minstens één stuk afkomstig is van een zogenaamde 'deukbeker', twee stukken van een 'stekelbeker' in geverniste techniek en verschillende gebakken leemfragmenten met de restanten van een witte pleisterlaag.

Daarnaast werden in twee Romeinse contexten in totaal vijf steenkoolfragmenten teruggevonden. Hoewel dergelijke fragmenten geen uitzondering zijn en de Romeinen het gebruik van steenkool kenden en toepasten, is de aanwezigheid van steenkoolfragmenten zeldzaam. Vaak worden ze door de onderzoekers nog te weinig herkend of geïnterpreteerd als intrusief, recent materiaal. Op andere sites in België (Tongeren en Tienen) en in onze buurlanden (Nederland, Noord-Frankrijk en Engeland) werden ze meestal in verband gebracht met de verwarmingssystemen in villae en badhuizen en met smidse-activiteiten. Steenkool werd door de Romeinen ontgonnen in regio's waar het gesteente dagzoomde. Voor ons land gaat het onder meer om de regio van Luik, de omgeving van Charleroi en de Basse-Sambre tot bij Namen en Andenne (allen in de as van de Sambre en de Maas) en in enkele kleinere steenkoolbekkens in de Condruz, bijvoorbeeld Bois-et-Borsu. Over de betekenis en het gebruik van steenkool in Romeins Asse bestaat nog geen duidelijkheid.

RELATIE MET DE ROMEINSE NEDERZETTING

De Romeinse sporen op dit perceel maken deel uit van een continue aanwezigheid van Romeinse sporen en structuren vanaf de Krokegemseweg in het noorden tot minstens dit perceel aan de Kalkoven in het zuiden. Om die reden kunnen we de hier besproken kuilen en grachten in verband brengen met de Romeinse vicus van

Zilvermunt van keizer Domitianus. (© Kristine Magerman, Agilas vzw)

Asse. De aard van de sporen en het aanwezige materiaal tonen echter aan dat we hier in geen geval te maken hebben met off site fenomenen bij de Romeinse nederzetting van Asse. Het gebied maakte daarentegen deel uit van de zuidoostelijke (rand?)zone van de vicus. De nederzetting strekte zich dus nog verder in zuidelijkere richting uit dan tot nog toe werd aangenomen. Over de betekenis van deze zone in de verschillende fasen van de nederzetting kan weinig met zekerheid gezegd worden omwille van de beperkte oppervlakte van het onderzochte terrein.

ONROEREND ERFGOEDEPOT

Op het onderzochte perceel, dat 2000 jaar geleden deel uitmaakte van de Romeinse vicus, wordt momenteel het nieuw Onroerend Erfgoeddepot van Agilas vzw gebouwd. Het gebouw dat nu nog volop in de steigers staat, wordt in de loop van 2015 operationeel. Vanaf dan zullen de archeologische vondsten uit (Romeins) Asse in dit depot bewaard en beheerd worden. Op die manier blijft alles bewaard op dezelfde plaats als waar het ooit aan de grond werd toevertrouwd...

Topografisch plan met aanduiding van het onderzoeksperceel, de zuidelijke en zuidoostelijke zone van de Romeinse nederzetting en de oude en nieuwe benadering van de zuidoostelijke begrenzing. (© www.agiv.be; bewerking door Kristine Magerman, Agilas vzw)

BIBLIOGRAFIE

- K. de Bauw (1986) Het Vellekenskot of Vellekensfabriek, officieel Couperie d'Assche: ontstaan en teleurgang (Ascania-tijdschrift 1986-4), 109-124.
- K. Magerman, B. Van Couwenberghe en S. Saerens (2012) Archeologische prospectie met ingreep in de bodem. Asse-Kalkoven 2012, z.n., 2012/368 (Prov. Vlaams-Brabant) (Rapporten Agilas vzw – 2012/2), intern rapport, 70 pp.
- K. Magerman, B. Van Couwenberghe en S. Saerens (2013) Restanten van de Villa Rosa en Romeinse sporen te Asse-Kalkoven. Recent archeologisch onderzoek in Vlaams-Brabant, 4-7.
- K. Magerman en S. Saerens (2015) Vlakdekkend archeologisch onderzoek. Asse-Kalkoven 72, 2014 – 2014/080 en 2014/346 (Prov. Vlaams-Brabant) (Rapporten Agilas vzw – 2014/1), intern rapport, 148 pp.
- A. Vanderhoeven, G. Vynckier, A. Lentacker, A. Eryvnyck, W. Van Neer, B. Cooremans, K. Deforce, M. Vandebrauene, J. van Heesch en M. De Bie (2011) Het oudheidkundig bodemonderzoek aan de Sacramentstraat te Tongeren. Eindverslag 1993, in: I. In't Ven (red.) Archeologie, Monumenten- en Landschapsonderzoek in Vlaanderen. Relicta 11, Brussel, 7-162.

CONTACTGEGEVENS

> Kristine Magerman
 Agilas vzw
 Kelestraat 35, 1730 Asse
 tel. 0474-29 95 67
 kristine.magerman@agilas.be
 www.agilas.be

Geofysisch onderzoek op de Gallo-Romeinse vicus Kester en de villasite 'Lombergveld' te Gooik

David Depraetere

In de periode 2009-2012 gaf de Vlaamse Landmaatschappij Regio Oost opdracht om het ruilverkavelingsgebied Gooik van ca. 3550 ha te onderwerpen aan een grootschalige studie. We inventariseerden de verschillende aspecten van het platteland nl. landbouw, ecologie, recreatie, mobiliteit, landschap en archeologie. Op basis daarvan tekenden we een integraal inrichtingsplan uit dat op 15 juli 2014 door de bevoegde minister voorlopig werd goedgekeurd. Momenteel loopt de MER-procedure.

In het kader van de opmaak van het inrichtingsplan lieten we een geofysische studie uitvoeren om enkele archeologische sites te waarderen en af te lijnen.

Het terreinwerk werd uitgevoerd in de oogstrijke periode van het najaar van 2013 en het voorjaar van 2014.

De prospecties toonden al aan dat het vruchtbare landbouwgebied vooral een hoog potentieel heeft voor sites uit de steentijden en de Romeinse periode. Van drie

Magnetometrisch beeld van villadomein Lombergveld.

Romeinse sites en één ijzertijdsite wilden we via geofysische technieken (magnetometrie en EMI), en landschappelijk en archeologische booronderzoek een beeld krijgen van hun aard, omvang en bewaringstoestand. Deze aanpak zou het effect van het huidige landgebruik kunnen bepalen en - rechtstreeks daarmee verbonden - de bodemerosie en waar in beschermende maatregelen voorzien kan worden in het kader van de ruilverkaveling.

Target Geophysics voerde het geofysisch onderzoek uit in nauwe samenwerking met studie bureau Aron bvba. Het onderzoek gaf verbluffende resultaten voor de sites Lombergveld en de Romeinse vicus Kester. Van de eerste site kregen we een beeld van een villa-domein inclusief begrenzing. In de jaren '70 bevestigde een kleinschalige opgraving reeds dat hier een badgebouw met hypocaustum stond, een typisch onderdeel van een Romeinse villa. Het geofysisch beeld geeft een indicatie van de ligging van het hoofdgebouw, een duidelijk beeld van een kelderstructuur en de fysieke begrenzing van het domein, wat uniek is. Het onderzoek wijst ook uit dat de intensieve landbouw op de site verantwoordelijk is voor een gestage degradatie door directe aanploeging en bewerkingserosie. De site biedt ongetwijfeld nog een belangrijk wetenschappelijk potentieel voor de kennisverruiming inzake Romeinse villasites in Vlaanderen en dan zeker op het niveau van de werking van het villabedrijf. De meeste opgravingen in het verleden focusten zich immers op hoofdgebouwen van villadomeinen.

De vicus Kester – waarvoor tot voor kort nog enige twijfel was of het wel degelijk een echte vicus was - kan door dit onderzoek definitief als een vicus worden bestempeld. Kester ontstond aan de kruising van twee Romeinse wegen, die van Bavai naar de vicus Asse en een oostwest lopende weg, mogelijk die van Tongeren naar Cassel. Een groot deel van de kern ligt nog onder akker en binnen het ruilverkavelingsgebied. Zowel vroegere vondstmeldingen als onze prospecties op deze akkers tonen aan dat zich hier nog waardevolle resten kunnen bevinden. De geofysische bodemscans geven een duidelijk beeld van huisfundamenten, de Romeinse heerbaan, allerlei bewoningssporen en zelfs een mogelijk tempelcomplex. Het magnetometrisch beeld - toont dat de vicus minstens over een lengte van 850m langsheen de Edingssteenweg uitgestrekt ligt.

Er is nog heel weinig gekend over de vicus Kester. Archeologisch onderzoek bleef beperkt tot enkele proef-

Magnetomerische opname op het veld.

putten in het verleden. Uit de prospectievondsten bleek bijvoorbeeld dat het merendeel van de aardewerkscherpen toebehoren tot de zgn. Low Lands Ware, een aardewerksoort dat haar kerngebied eerder vindt in de valleien van de Schelde, Rupel en Durme. Kester biedt nog een groot wetenschappelijk potentieel voor nieuwe inzichten over alle aspecten van de vici in dit deel van het Romeinse Rijk. Daarom moet bijzondere zorg besteed worden aan dit uitzonderlijk waardevol archeologisch bodemarchief. Ruilverkaveling biedt een unieke kans om via herverkaveling en bijzondere maatregelen deze sites voor de toekomst te vrijwaren van verdere vernieling en hen in situ te conserveren. Het is echter geen eenvoudige opdracht omdat zowel de site 'Lombergveld' als de vicus Kester omvangrijke sites zijn en in goede landbouwgrond gelegen zijn.

Geofysisch onderzoek werd ook toegepast op twee andere locaties nl. een vermoedelijke Romeinse landelijke bewoning (site 'Rozenbroek-Stuivenberg') in het noorden van Gooik en een zone op Kesterheide, een gekende ijzertijdvindplaats. Op de eerste locatie leverde het geen extra informatie, hoogstwaarschijnlijk omdat het om een soort site gaat waar structurele elementen van die aard waren dat deze niet gemakkelijk kunnen worden opgepikt met de toegepaste technieken. Het terrein dat op de Kesterheide werd gescand bleek reeds danig verstoord door (sub-)recente verstoringen in de ondergrond.

Magnetometrisch beeld van vicus Kester.

De mogelijke maatregelen voor een betere fysieke bescherming van de sites 'Lombergveld' en 'vicus Kester' worden verder bestudeerd. We streven de ontsluiting van de sites voor een ruimer publiek na om zo het maatschappelijk draagvlak voor en de beleefbaarheid van archeologie in het algemeen en het lokale erfgoed in het bijzonder te vergroten. We denken aan de koppeling van wandelwegen aan sites, het visualiseren van locaties d.m.v. educatieve en kunstzinnige landmarks (zoals de archeologische landmark binnen de ruilverkaveling Grootloon op de 'Bollenberg' te Borgloon), duiding op oriëntatietafels (zoals de oriëntatietafel aan de Geosite te Hoegaarden) ...

CONCLUSIE

Het geofysisch onderzoek te Gooik leverde een nieuwe kijk op de sites 'Lombergveld' en de 'vicus Kester' waaruit blijkt dat deze sites nog een waardevol in situ archeologisch bodemarchief bevatten dat nog heel wat antwoorden kan bieden op wetenschappelijke vraagstellingen betreffende dit type archeologische sites doch blootgesteld zijn aan de negatieve invloeden van het huidige landbouwgebruik en bodemerrosie. Vanuit het ruilverkavelingsproject zullen we proberen om in eerste instantie een betere fysieke bescherming te bieden voor deze sites en in tweede instantie willen we deze sites voorzien van een educatieve duiding in de vorm van een archeologische landmark.

LITERATUUR

- M.P.F. Verhoeven, D.M.G. Keijers, Archeologie en landschap in het Pajottenland. Een archeologische studie in het kader van de ruilverkaveling in de gemeente Gooik, Vlaams-Brabant, Weesp 2011.
- E. Wesemael en J. Nicholls, Geofysisch onderzoek op een aantal archeologische sites in de gemeente Gooik. Onderzoek voor de VLM - Regio Oost in het kader van het ruilverkavelingsproject (Aron Rapport 208), mei 2014.

CONTACTGEGEVENS

> David Depraetere
 Vlaamse Landmaatschappij - Regio Oost
 tel. 016-66 52 37
 david.depraetere@vlm.be

Weerstandsmeting op het veld.

* HAACHT

Geofysisch onderzoek en archeologische prospectie met ingreep in de bodem op de kasteelsite van Roost te Haacht

David Depraetere

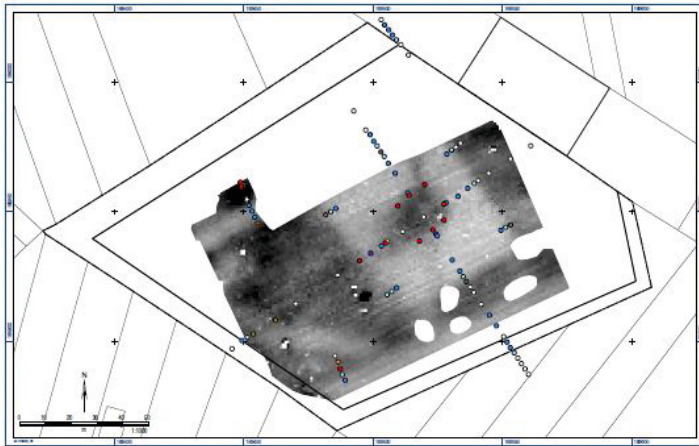
De archeologische site van het kasteel van Roost - beschermd als monument sinds 1998 - ligt momenteel verscholen tussen enerzijds een wijk en anderzijds de antitankgracht, ten noordoosten van het centrum van Haacht. In de jaren '80 werden de fundamenten van het kasteel blootgelegd in het kader van een archeologisch onderzoek. Daarna verdwenen de kasteelmuren terug onder de grond. Vandaag wijst niets nog op de aanwezigheid van het kasteel en is de site en haar geschiedenis dan ook in de vergetelheid geraakt.

Binnen het landinrichtingsproject 'Antitankgracht Haacht' nam de Vlaamse Landmaatschappij Regio Oost het initiatief om de kasteelsite op een archeologisch verantwoorde wijze te ontsluiten en in te richten als een groene ontmoetingsplaats voor de inwoners van de gemeente. De focus ligt op het historisch-educatieve aspect van de site. Voor kinderen voegen we daar de dimensie spel en avontuur aan toe.

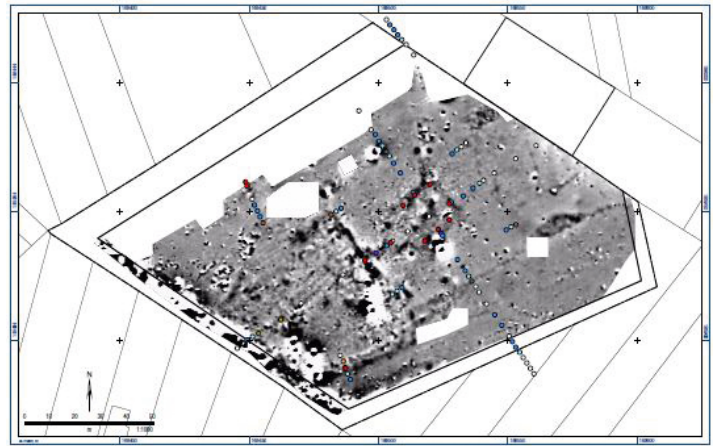
Het resultaat van een archeologische studie zou een archeologisch verantwoord inrichtingsplan en technisch uitwerkingsplan opleveren. We wilden de strikte archeo-

logische randvoorwaarden en eventueel beschermingsmaatregelen scherpstellen waarbinnen het ontwerp kon worden verfijnd. De opdracht omvatte verschillende fasen. Een non-destructief geofysisch onderzoek (magnetometrie, elektromagnetische inductie en weerstandsmeting) bracht verschillende archeologische structuren in kaart. Grondboringen en proefsleuven lieten ons toe de structuren te evalueren en de bewaringstoestand in te schatten. Een verkennend booronderzoek gaf meer inzicht in de bodemgesteldheid en de landschappelijke inplanting van het kasteelterrein.

Op basis van een uitgebreid bureauonderzoek en terreinwerk in de vorm van geofysisch onderzoek, archeologisch-landschappelijke boringen en een beperkt maar gericht proefsleuvenonderzoek verkregen we een goed algemeen beeld van de archeologische context van de kasteelsite en een beter inzicht in het oude grachtstelsel. Zo werd een originele buitenste kasteelgracht teruggelaten die vermoedelijk zichtbaar is op de 16de eeuwse geschilderde weergave van het kasteel en die te onderscheiden is van de 19de-eeuwse buitengracht die de contouren van het perceel volgt. Het geofysisch on-

Magnetometrische opname van het terrein.

Resultaat van de elektromagnetische inductie.

derzoek wijst ook op verbindingen tussen de binnenste slotgracht en de oorspronkelijke buitengracht zoals op de historische afbeelding te zien is. De iets andere oriëntatie van de binnenste slotgracht in haar laatste fase dan het kasteel zelf is vermoedelijk een gevolg van diverse oeverversmallingen.

Door het veldwerk kregen we zicht op de grachtprofielen. Zo kunnen op deze plaats opnieuw – weliswaar ondiepe - grachten worden uitgegraven zonder de oude grachtvullingen aan te tasten. Een oude greppel parallel aan de oude buitengracht is mogelijk ouder dan de kasteelgracht. Het geofysisch onderzoek wees uit dat er zich ter hoogte van het neerhof vermoedelijk nog heel wat ondergrondse archeologische resten bevinden. Hier worden grondwerken vermeden.

Het kasteel van Roost op een afbeelding uit het Arenbergarchief uit de periode 1565-1685.

Proefputten ter hoogte van de donjon dienden enerzijds om het opgravingsplan van de kasteelfundamenten exact te kunnen positioneren en anderzijds om uit te wijzen waar we op een archeologisch verantwoorde wijze een fundering kunnen aanleggen voor een speeltoren die een donjon suggereert.

De muurrestanten en andere archeologische contexten zoals oude grachtvullingen zijn goed bewaard. In de die-

pere lagen kan nog organisch materiaal bewaard zijn. Deze organische resten bevatten veel informatie over het landschap, het landschapsgebruik en de voedsel-economie (zaden, pollen, leer, bot etc. ...) Toch stelden we vast dat de omgeving mogelijk te lijden heeft onder een dalende grondwaterspiegel (door de aanleg van de antitankgracht?), wat nefast kan zijn voor het organisch materiaal in oude vullingslagen.

Het resultaat was de opmaak van een beheerskaart met de randvoorwaarden per zone voor de inrichting. Deze dient nu als advieskaart voor de aanpassing van het inrichtingsplan en het technisch ontwerp.

LITERATUUR

- D.M.G. Keijers, Archeologisch onderzoek naar de kasteelsite van Roost. Gemeente Haacht, provincie Vlaams-Brabant, Weesp 2014.
- R. Nilis (red.), Eindvoorstel inrichtingsplan Antitankgracht Haacht. Vlaamse Landmaatschappij, Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, Brussel 2013.
- M. Verbeeck, De opgravingen van het kasteel van Roost te Haacht. Een historisch en archeologisch onderzoek, Acta Archaeologica Lovaniensia 23, Leuven 1984: 17-86.
- J. Vandesande, Roost, een historisch en archeologische studievand het voormalige kasteel van Roost te Haacht, Eigen Schoon en de Brabander 67 (nr. 7-12): 249-280, 413-458.

CONTACTGEGEVENS

> David Depraetere
 Vlaamse Landmaatschappij - Regio Oost
 tel. 016-66 52 37
 david.depraetere@vlm.be

Archeologisch onderzoek in de Sint-Pancratiuskerk van Kraainem

Tomas Bradt

Een team van Monument Vandekerckhove nv voerde een vlakdekkend archeologisch onderzoek uit van 7 februari tot 24 maart 2011 in het kader van restauratiewerken aan de Sint-Pancratiuskerk in Kraainem. We onderzochten tot op een maximale diepte van - 56cm voorafgaandelijk aan de aanleg van een betonnen stabiliteitslaag en een vloerverwarming. Het resultaat waren verschillende interessante ontdekkingen die een nieuw en ander licht werpen op de (bouw)geschiedenis van de kerk.

SKELETTEN

In de zuidbeuk, direct onder de huidige tegelvloer, kwamen maar liefst vijftien skeletten, in drie niveaus, tevoorschijn, en dat binnen de toegelaten diepte van -56cm. Deze behoorden toe aan het kerkhof dat tot het einde van de 18de eeuw ten zuiden van de kerk gelegen was. Twee skeletten bevonden zich in het koor op de maximale diepte en waren ook oorspronkelijk in de kerk begraven. Bij één van deze twee goed bewaarde en zorgvuldig begraven skeletten bracht metaaldetectie een schoengespje aan het licht dat dateert uit de 16de eeuw. Vijf skeletten konden we onderwerpen aan een basis skeletonderzoek (uitgevoerd door fysisch antropologe Kaat Maesen) dat gericht was op het bepalen van het geslacht, de leeftijd en de lichaamslengte van de individuen. De ene persoon waarbij het 16de-eeuwse gespje gevonden werd, was een vrouw die op het moment van haar overlijden tussen de 30 en de 39 jaar oud was en een lengte had tussen 158,57 cm en 166,01 cm. De andere persoon in het koor bleek een man die stierf op een leeftijd tussen 20 en 39 jaar oud en op dat moment een lengte had tussen 168,96 cm en 177,06 cm. Twee van de drie onderzochte skeletten van het voormalig kerkhof ten zuiden van de kerk zijn vrouwen: de ene stierf op een leeftijd tussen 35 en 44 jaar en was tussen de 154,86 cm en 162,30 cm lang; de andere vrouw stierf tussen 40 en 49 jaar en had een lengte tussen 152,64 cm en 161,54 cm. De man tenslotte werd tussen de 30 en de 39 jaar oud en had een lengte tussen 170 cm en 176,54 cm.

Eén van de twee skeletten in het koor.

EENBEUKIGE ROMAANSE KERK MET KLEIN RECHTHOEKIG KOOR EN VIERKANTE TOREN IN DE 12DE EEUW, OPGEBOUWD IN BRUSSELIAANSE STEEN

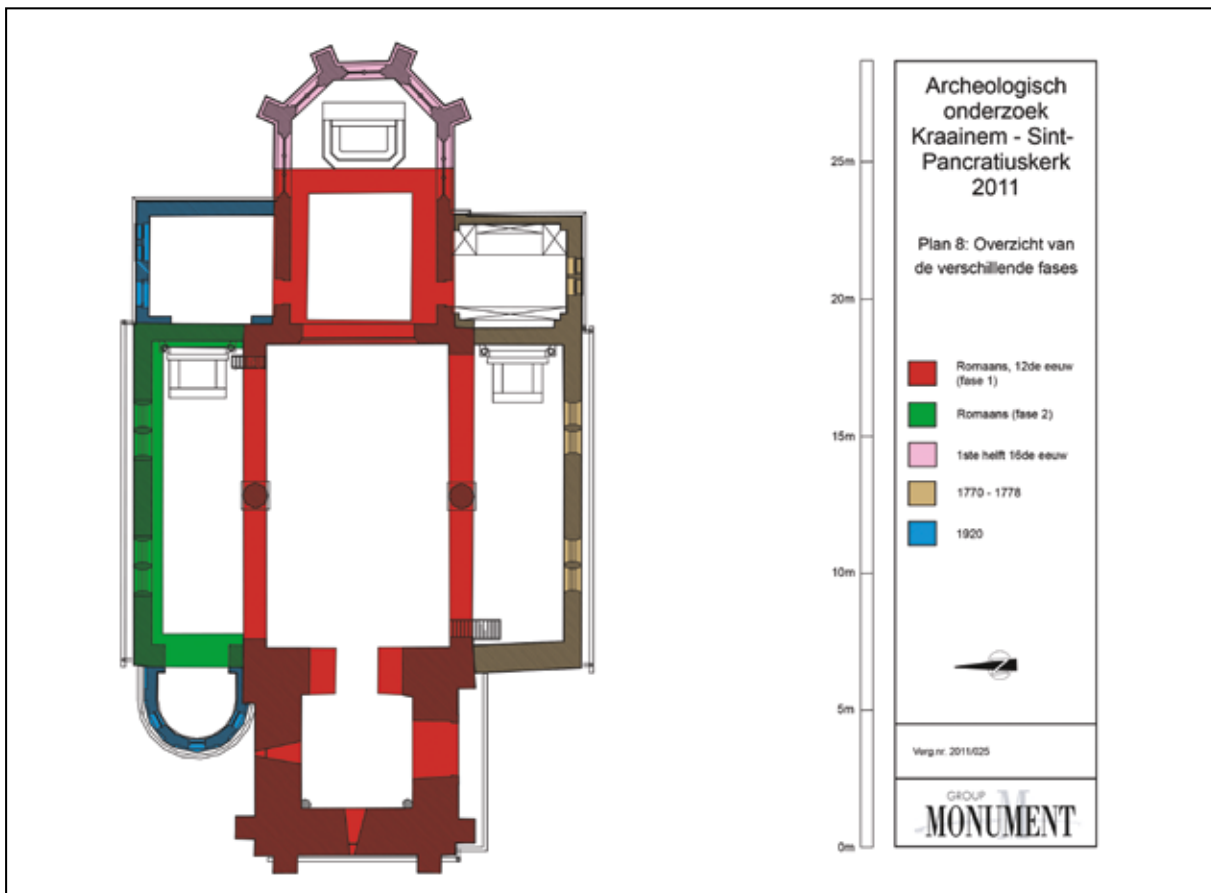
De verklaring voor de aanwezigheid in de zuidbeuk van deze vijftien skeletten in drie niveaus hangt samen met de evolutie van de kerk van éénbeukig naar tweebeukig, om tenslotte de huidige driebeukige vorm aan te nemen. Vóór de opgraving bestond er namelijk heel wat discussie over het uitzicht van de oorspronkelijke romaanse kerk: driebeukig of éénbeukig. Met de vondst van twee massieve natuurstenen muren, tussen de middenbeuk en de beide zijbeuken, kunnen we stellen dat de romaanse kerk oorspronkelijk éénbeukig was. Een romaans natuurstenen koor, in het huidige 16de-eeuwse koor, stamt vermoedelijk eveneens uit deze vroegste romaanse fase. Petrografische analyse en de mortelanalyse bevestigen dat deze twee muren mogelijk tot eenzelfde constructie behoorden. In de middenbeuk en de noordbeuk bedekte een witte kalkmortelvloer de romaanse natuurstenen noordmuur. Onder deze vloer ontdekten we via metaaldetectie een 12de-eeuws muntje, dat een goed terminus ante quem geeft voor de vroegste éénbeukige romaanse fase. Vroeger onderzoek van het kapiteel met ramskop in de toren stelde ook een datering in het midden van de 12de eeuw voorop.

TWEEBEUKIGE ROMAANSE KERK, UITBREIDING MET EEN NOORDBEUK

Na deze eerste romaanse éénbeukige fase werd de kerk vermoedelijk ergens in de 13de of de 14de eeuw met een noordbeuk uitgebreid. Twee massieve vierkante zuilpijlers en de restanten van een grotendeels uitgebroken natuurstenen muur, net voor de huidige noordelijke zijmuur, getuigen hiervan. De mortel van deze muur in Brusseliaansteen verschilt duidelijk van de mortel van de muren van de éénbeukige kerk. De witte kalkmortelvloer stamt uit deze tweebeukige fase. De talrijke muntvondsten uit deze periode getuigen van een mogelijke bloei-periode.

In het begin van de 16de eeuw wordt het kleine koor met de financiële hulp van de abdij van Affligem omgebouwd tot het huidige grotere koor. Net na deze renovatie begraaft men 2 personen in het koor en breekt men hiervoor een deel van de fundamenteën van het kleine romaanse koor uit.

Overzicht van de verschillende bouwfases.

Noordbeuk: links en op de voorgrond is de witte kalkmortelvloer van de tweebeukige kerk te zien; deze wordt bedekt door twee compacte bruingle zandleemniveau's met daarin enkele oranjezwart verbrande leemplekken.

DE TWEEDE HELFT VAN DE 16DE EEUW TOT HET BEGIN VAN DE 18DE EEUW: LEMEN VLOERNIVEAUS, BRANDPLEKKEN EN EEN KLOKKENOVEN IN DE TOREN

Bovenop deze witte kalkmortelvloer bevinden zich minstens twee - mogelijk lemen - vloerniveaus. Deze zijn ca. 10 tot 15 cm dik en van elkaar gescheiden door een dun donkergrijs looplaagje. In en op deze bruingle lemen niveaus vonden we verschillende oranjezwart verbrande leemplekken die het gevolg zijn van verhitting op die plaatsen.

In de westtoren bevond zich de cirkelvormige afdruk van een klokkenoven. De munten en het aardewerk erbij dateren uit de 17de -18de eeuw. Ook historische bronnen spreken van het gieten van een klok voor de kerk in die periode.

1770-1778: DE BOUW VAN DE HUIDIGE DRIE-BEUKIGE KERK MET SACRISTIE

Op twee figuratieve tekeningen van de kerk uit het begin van de 18de eeuw is te zien dat de kerk toen nog geen zuidbeuk had. Pas in 1770-1778 kreeg de kerk haar huidige driebeukige vorm. Ze kreeg toen ook een sacristie. De berging en de doopkapel werden pas in 1920 bijgebouwd. Een deel van het kerkhof dat zich al die tijd ten zuiden van de kerk bevond, kwam nu binnen de kerk te liggen.

De kerk van Kraainem in 1711, geschilderd door Josse De Deken. De toegangsdeur bevond zich onder een lessenaarsdak in de zuidelijke zijgevel. (©Archief OCMW Brussel)

CONCLUSIE

De opgravingsresultaten sluiten uit dat de kerk voor het laatste kwart van de 18de eeuw reeds driebeukig was. De vijftien skeletten in de zuidbeuk en de twee massieve natuurstenen muren tussen de middenbeuk en de zijbeuken bewijzen dit. De mortelanalyse van drie muren wijst ook in de richting van een evolutie van éénbeukig, naar tweebeukig, om tenslotte pas in 18de eeuw uitgebreid te worden tot een driebeukige kerk.

De voorlopig oudste romaanse fase van de kerk dateert uit de 12de eeuw. Over mogelijk nog oudere fasen kan verder niks gezegd worden, aangezien niet dieper gegraven mocht worden.

CONTACTGEGEVENS

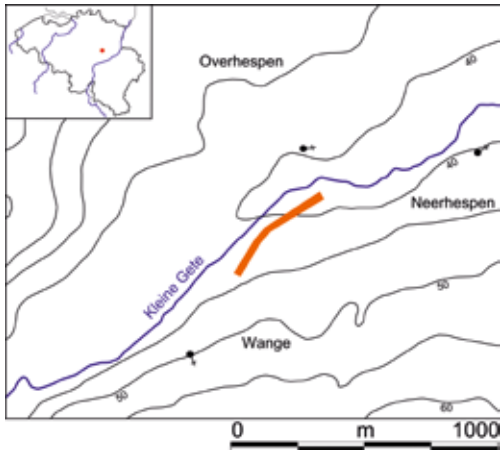
> Tomas Bradt
Monument Vandekerckhove NV
Tomas.Bradt@monument.be

Wange-Damekot, nieuw veldwerk op het kruispunt van oude culturen

Nick Van Liefferinge en Maarten Smeets (Studiebureau Archeologie)

INLEIDING

Na een reeks opgravingscampagnes - onder leiding van Professor Marc Lodewijckx van de KULeuven - namen archeologen de meerperiodensite van Wange-Damekot na bijna 20 jaar opnieuw onder de loep. Reden van het recent onderzoek was de aanleg van een verbindingstracé doorheen de velden tussen Wange en Overhespen (gemeente Landen) tijdens de zomer van 2014. Ditmaal voerde Studiebureau Archeologie bvba de archeologische begeleiding van de werken. Zij werden daarbij geholpen door een aantal archeologiestudenten van de Leuvense universiteit.

Situering van de onderzoekslocatie.

DE HOGERE LEEMGRONDEN

Het tracé van de riolering situeert zich langsheen de rechteroever van de Kleine Gete en doorkruist drie verschillende geomorfologische zones. Ter hoogte van de Overhespenstraat in Wange komen hooggelegen leemgronden voor. Op deze locatie troffen de Leuvense onderzoekers in de jaren 1990 resten van Romeinse gebouwstructuren aan. Deze maken wellicht deel uit van een groter villadomein. Ten zuiden van de gebouwen liep een gracht met een V-vormige profielaflijning uit de late ijzertijd of de vroeg-Romeinse periode. Talrijke kuilen met vondstmateriaal van de bandkeramische cultuur kwamen verspreid voor.

Tijdens het veldwerk van 2014 onderzochten we opnieuw een segment van de protohistorische gracht en een aantal kuilen met bandkeramisch aardewerk en lithisch materiaal uit het vroeg-neolithicum. Een geïsoleerde cluster van paalkuilen maakte hoogstwaarschijnlijk deel uit van een houtbouwstructuur die behoorde bij het vermeende Romeinse villadomein. De vulling van een langwerpige kuil bevatte een assemblage van handgevoormd aardewerk en een quasi volledig bewaarde molensteen in conglomeraatgesteente. Deze ronde steen met centrale doorboring behoorde tot een handmolen voor het malen van graan. Deze vondsten worden gedateerd in de Romeinse periode.

AAN DE VOET VAN DE HEUVELRUG

Het gedeelte van het rioleringstracé tussen de Damekotstraat en het voormalig opgravingsterrein van de KULeuven situeert zich aan de voet van de heuvelrug, langsheen een talud of graft die de overgang markeert naar de alluviale gronden van de riviervallei. Het gaat om een bijzonder unieke geomorfologische en archeologische context. Onder een dik colluviumpakket met artefacten uit diverse perioden bevond zich een pakket met schelphoudende riviersedimenten in een waterverzadigd milieu. Het sedimentpakket met een homogeen assemblage van handgevoormd aardewerk met grove silexverschralling konden we slechts mits bronbemaling onderzoeken. Zo konden we het stratigrafisch onderzoek in droge omstandigheden uitvoeren. In de schelphoudende afzettingen - waarvan stalen zijn genomen voor malacologisch onderzoek - kwamen een aantal horizonten of lagen met artefacten uit het laat-neolithicum tevoorschijn. De onderste laag (horizont 4b) was het rijkst aan artefacten en interpreteren we als een prehistorisch loopniveau met het achtergelaten materiaal nog in situ. Tot de meest opvallende stukken behoren twee fragmenten van benen lepels of spatels. De 14C-dateringsmethode wijst het exemplaar met nog bewaarde steel toe aan de periode tussen 3090 v.Chr. en 2900 v.Chr. Vergelijkbare benen lepels of spatels uit het laat-neolithicum kennen we uit het grottencomplex van Han-sur-Lesse in de pro-

Enkele vondsten van de bandkeramische cultuur (vroeg-neolithicum)

vincie Namen. Het assemblage van 333 lithische artefacten omvat o.a. fragmenten van gepolijste bijlen, twee pijlpunten, verscheidene afslagschabbers en een brok oker. Het talrijk aanwezig dierlijk bot was uitstekend bewaard. Het labo van archeozoöloge Joyce Van Dijk van Archeoplan Eco onderzoekt momenteel alle faunaresten. Inmiddels konden we ook al een stukje onbewerkt bot via de 14C-methode dateren in de periode tussen 2900 v.Chr. en 2660 v.Chr. (laat-neolithicum).

De rest van het riolerings-tracé - tussen de Damme-kotstraat en de Vijverstraat - doorkruiste de laaggelegen alluviale gronden van de riviervallei. In deze zone kwamen nauwelijks of geen sporen van archeologische betekenis meer aan het licht. Het verslag van de opgravingscampagne zal in de loop van 2015 worden gepubliceerd, wanneer alle resultaten van de natuurwetenschappelijke analyses bekend zijn.

BALANS EN VERDER ONDERZOEK

Gezien de aard van de infrastructuurwerkzaamheden - een lijnvormig tracé - vatten we het archeologisch onderzoek op als een prospectie doorheen verschillende (paleo)landschappelijke eenheden.

In het vroeg neolithicum nam de site van Wange-Damekot een unieke geografische positie in. Vooral met de extractieplaats van wommersomkwartsiet op een boogscheut afstand van de site, waagden de lieden van de bandkeramische cultuur in Wange zich wel erg dicht bij een territorium dat al van oudsher frequent moet zijn bezocht of gedomineerd door jager-verzamelaars. In hoe-

Benen voorwerpen (laat-neolithicum)

Gesteelde pijlpunt (laat-neolithicum)

verre dit laatste nog het geval was tijdens de kolonisatie van de eerste landbouwgemeenschappen langs de Kleine Gete, blijft een interessante vraag en onderzoekspiste.

Het onderzoek toont ons een uniek laat-neolithisch site-complex aan de voet van de heuvelrug langs de rechteroever van de Kleine Gete. Verder paleolandschappelijk onderzoek zal ongetwijfeld meer info verschaffen omtrent de aard en uitgestrektheid van de begraven, schelprijke riviersedimenten met de uitstekend bewaarde archeologische resten. Via het divers vondstmateriaal zullen we de site plaatsen in de grotere culturele entiteiten uit die tijd, namelijk de Seine-Oise-Marne-cultuur (met kern in Noord-Frankrijk) en de zogenaamde Steingroep (variant van de Trechterbekercultuur met kern in Zuid-Nederland en West-Duitsland).

LITERATUUR

- Lodewijckx M., Uit de grond van mijn hart. Archeologie in het Landense, Landen, 1991.
- Warmenbol E., Un nouvel exemplaire de cuillère en os de type "Han-sur-Lesse", en provenance du site éponyme. Contexte et chronologie (B), Notae Praehistoricae, 33, 2013, 147-152.

CONTACTGEGEVENS

> Nick Van Liefferinge
 Studiebureau Archeologie bvba
 info@studiebureau-archeologie.be

In de schaduw van de Wijngaardberg in Wezemaal

Jan De Beenhouwer, Gerben Bervoets, Marleen Arckens en Veerle Lauwers

In Wezemaal ligt in het oude landschap de herinnering bewaard aan een kasteel. Achter de met een gracht omgeven pastorij liggen de kleine heuvels van de kasteelsite die nu als archeologisch waardevol gebied beschermd worden. De heuvels markeren het opperhof en het neerhof van een kasteel dat in oorsprong minstens teruggaat tot het begin van de 13de eeuw en eigendom was van de heren van Wezemaal. Ook de gracht die het geheel omringde is nog te zien als een lichte depressie rond de heuvels. Het kasteel dat nog lang zijn middeleeuws karakter bewaarde, werd gesloopt op het einde van de 18de eeuw. Tot voor kort stond er een boomgaard op de ruïnes.

De bouwplannen van het woonzorgcentrum De Mantel op het perceel naast het kasteel, bood een unieke kans

voor een archeologisch onderzoek. De rijkdom van de site overtrof alle verwachtingen. Verschillende grachten en constructies uit de kasteeltijd getuigen over het leven vlak naast het domein. Totaal onverwacht waren honderden sporen uit de ijzertijd die samen twee hoofdgebouwen en verschillende spiekers vormden. Hoe groot de nederzetting was, is op dit ogenblik moeilijk te bepalen. Zeker is dat zij verder liep in noordelijke en oostelijke richting, en ook verder naar het westen, onder de kasteelsite. Grote kuilen in de nattere zone van het terrein getuigen van leemwinning door de Romeinen. De woonplaats van deze mensen was dan ook vlakbij gelegen. Hier geven we de voornaamste bevindingen van de organisatie van het beledende perceel ten tijde van het kasteel van Wezemaal.

Detail uit een figuratieve kaart uit 1598 met daarop het dorp van Wezemaal met de kerk. Ten zuiden van het dorp is het kasteel te zien met bovenaan het neerhof en onderaan het opperhof. Beide delen zijn gescheiden door een gracht die ook het geheel omschrijft. Ten westen van het kasteel is een constructie te zien met zadeldak, geprangd tussen de kasteelgracht en een weg (witte pijl). © Duvosquel et al. 1985

EEN CONSTRUCTIE IN VAKWERK UIT DE 16DE EEUW

Op een oude figuratieve kaart die het dorp van Wezemaal afbeeldt rond 1598 staat aan de westkant van de kasteelgracht een gebouw, geprangd tussen een noord-zuid gericht pad en de gracht. Ongeveer op die plaats werden bij de opgraving funderingen aangetroffen van losse ijzerzandsteenblokken, plaatselijk vermengd met baksteenbrokken. De funderingen waren sterk beschadigd door latere tuinbouw en vooral door de aanleg van een irrigatiesysteem in de 20ste eeuw. Toch konden nog twee gelijkvormige kamers herkend worden van telkens ongeveer 9 m breed en 11 m lang. Zij waren van elkaar gescheiden door een open gang met een breedte van 2,7 m. Het is niet duidelijk of het om één of twee gebouwen gaat. Opvallend is de aanwezigheid van een rechthoekige fundering in beide ruimtes, op een kleine twee meter verwijderd van de noordmuur.

LAAT-MIDDELEEUWSE HOOIBERGEN

Hooibergen zijn gebouwde stapelplaatsen met diep ingegraven palen en een verstelbaar dak en werden gebruikt voor de opslag van alle soorten oogsten, maar vooral van hooi.

Ten westen van het voormalig kasteel van Wezemaal, ongeveer op dezelfde plaats waar op de kaart uit het midden van de 16de eeuw een gebouw in vakwerk wordt weergegeven, troffen we drie hooibergen aan. Het zijn ronde bouwsels met een diameter tussen 7 en 8 m. Wat van elke hooiberg in de grond overbleef, waren de funderingen van vijf diep ingegraven palen die een cirkel omschreven. De zware palen droegen een dak dat in hoogte verstelbaar was, naarmate meer oogst gestapeld werd. Van deze kap is niets meer bewaard, maar het systeem is goed gekend uit archiefbronnen en historische prenten. Bovendien is een aantal historische hooibergen tot op vandaag bewaard gebleven.

Sinds de middeleeuwen werden zij gebouwd wanneer het hooi niet in de boerderij zelf kon worden opgeslagen, mogelijk als de oogst te groot was. In dat verband is hun ligging vlak naast het kasteel erg suggestief. Op het neerhof was immers ook een boerderij aanwezig. Het is best mogelijk dat de hooibergen een functionele relatie hebben met de activiteiten van de boerderij op het neerhof van het kasteel. Dat de hooibergen in Wezemaal laatmiddeleeuws zijn, weten we door oversnijdingen van de paalkuilen door de funderingen van het gebouw uit de 16de eeuw.

Inplanting van de werkputten naast de grachten van het kasteel. Ten noordoosten zijn de grachten van de pastorie te zien en in het noorden de dorpskern van Wezemaal met de kerk. Projectie op de Atlas der Buurtwegen.

Paalkuil met een scheef gezakt restant van de paal van één van de hooibergen.

Zicht op de bruine vulling van de rand van de westelijke kasteelgracht. Op de achtergrond is in de weide de lichte glooiing te zien van het neerhof en daarachter in het midden de kerk van Wezemaal en rechts de pastorie.

DE WATERHUISHOUDING IN DE MIDDELEEUWEN EN LATER

Veel middeleeuwse kastelen werden gebouwd aan de rand van natte plaatsen om de slotgracht van water te voorzien en zo de verdediging goed uit te bouwen. Zo ook in Wezemaal. De site bevond zich op de overgang van drogere gronden in het noorden en een nattere depressie in het zuiden. Op de rand van de depressie slingerde een oude gracht in de richting van de kasteelgracht. Vermoedelijk zorgde deze in een vroege fase voor de watertoevoer van de slotgracht. Zij is niet terug te vinden op de oude afbeeldingen van het kasteel uit de 16de eeuw of later. Daarop is enkel de gracht rond het opperhof en het neerhof te zien en uit beschrijvingen uit de 18de eeuw weten we dat in die tijd de grachten gevoed werden vanaf de oostkant van het kasteel door een kunstmatig kanaaltje met de naam Vlietje. De oude gracht aan de westkant dateert daarom uit een veel vroegere fase.

CONTACTGEGEVENS

> Jan De Beenhouwer
FODIO Archeologie & Bouwhistorie
www.fodio.be
tel. 0468-16 54 66

LITERATUUR

- Duvosquel J.-M., Berger R., Jacquet-Ladrier Ph. & Minnen B. 1985. Albums de Croÿ. Deel 3: Bezittingen der Croÿ's in Brabant, Vlaanderen, Artesië en het Naamse. Brussel.
- Huijbers A. 2007. Metaforisering in beweging. Boeren en hun gebouwde omgeving in de volle middeleeuwen in het Maas-Demer-Scheldegebied. Academisch proefschrift. Universiteit Amsterdam.
- Keijers D.M.G. & B. Tops 2011. Studieopdracht naar een evaluatie en waardering van de kasteelsite te Wezemaal. Gemeente Rotselaar. Provincie Vlaams-Brabant. Raap-rapport 2439.
- Waterbolk H.T. 2009. Getimmerd verleden: sporen van voor- en vroeghistorische houtbouw op de zand- en kleigronden tussen Eems en IJssel.
- Zimmerman W. 1992. The helm in England, Wales, Scandinavia and North America Vernacular Architecture 23, 34.
- Zimmermann W.H. 2006. De levensduur van gebouwen met aardvaste stijlen. Nederlandse Archeologische Rapporten 32, 293 - 306
http://www.nihk.de/downloads/5/zi_nar32.pdf.

Merovingische graven en houtbouw langs een steenontginning in Steenokkerzeel

Floris Beke

Aquafin NV bouwt een nieuwe rioolzuiveringsinstallatie ter hoogte van de Sterckxstraat in Steenokkerzeel, net ten oosten van de nationale luchthaven. Het Vlaams Erfgoed Centrum (VEC) en Ruben Willaert bvba voerden voorafgaand aan deze werken in de zomer van 2013 een opgraving uit.

Het onderzoeksgebied is ca. 1,2 ha groot en was akkerland tot aan de werken. De oudste sporen dateren uit de Romeinse tijd, mogelijk reeds uit de late ijzertijd. Het aantal sporen uit deze perioden is beperkt en ze laten niet toe de functie te bepalen van het projectgebied tijdens deze perioden. De sporen uit de volle middeleeuwen en nieuwste tijd houden verband met agrarische activiteiten. In het noordelijk deel van het onderzoeksgebied ontgint men, in de 18de of 19de eeuw, op ca. 1/3 van het onderzoeksgebied kalkzandsteen. Daarna hervatten de agrarische activiteiten met onder andere witloofteelt.

Naast de 18de of 19de eeuwse steenontginning is verspreid in het onderzoeksgebied een steenontginning waargenomen die vermoedelijk dateert uit de Romeinse of de Merovingische periode. Tijdens de Merovingische periode werden deze stenen gebruikt als poeren voor houten bouwstructuren en als wrijf- of slijpsteen.

Gedurende de Merovingische periode kent het projectgebied een intensieve occupatie. In het noordoosten bevindt zich een nederzetting, centraal is een grafveld aanwezig.

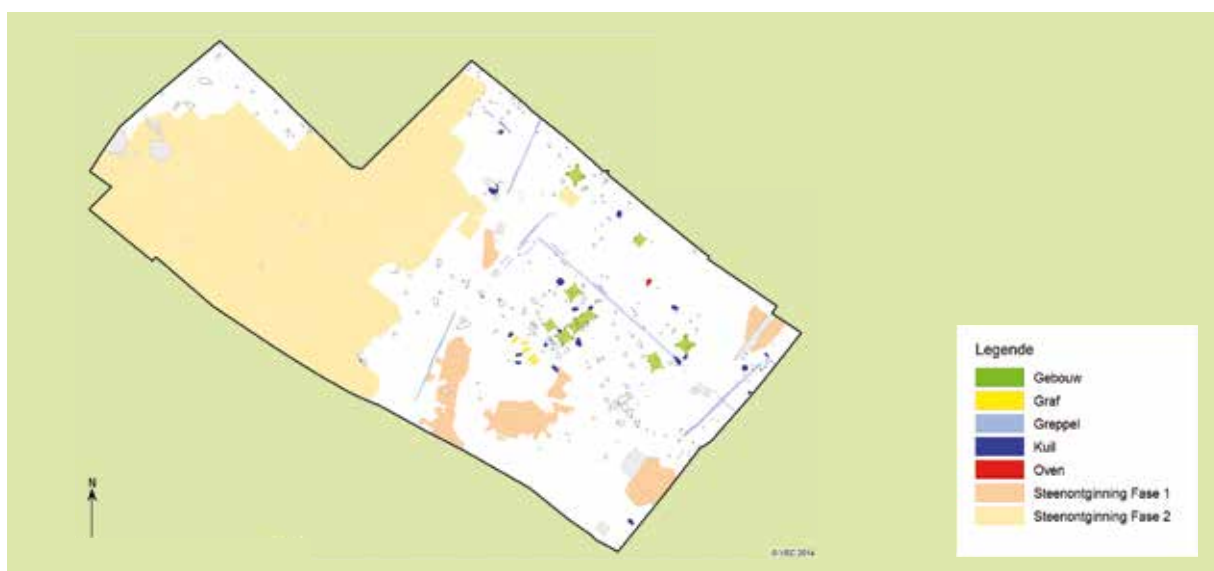
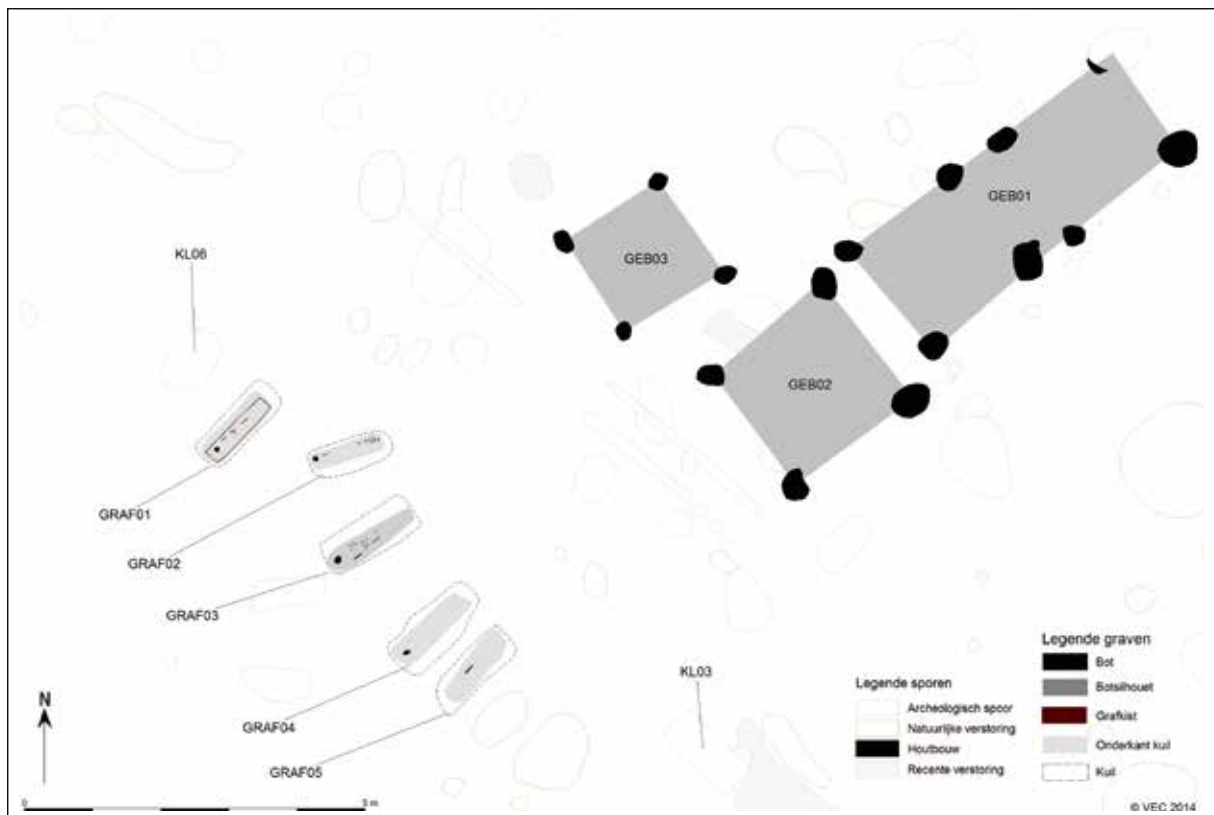

De centraal gelegen funeraire ruimte bestaat uit een rijengravelveld bestaande uit ten minste vijf, potentieel zeven inhumatiegraven. De graven bestaan uit eenvoudige rechthoekige kuilbegravingen met een tussenliggende afstand variërend van 0,3 tot 1,5 m. De resten zijn algemeen slecht bewaard. Lijkkisten en botmateriaal zijn bijna volledig vergaan in de zure zandgrond. Waar het botmateriaal toelaat om de positie van het lichaam te bepalen, ligt de dode steeds op de rug en in gestrekte houding met de armen naast het lichaam begraven. Het lichaam heeft steeds een noordoost-zuidwest oriëntatie waarbij het hoofd van de dode zich aan de westelijke zijde bevindt. Ondanks de slechte conservering van het botmateriaal leverde het fysisch-antropologisch onderzoek enkele interessante resultaten op. Er zijn hier zowel jonge als volwassen individuen begraven. Minstens één individu is een vrouw. Er zijn geen grafgiften in of rond de graven aangetroffen. Opvallend is de relatie tussen het rijengravelveld en drie naastliggende houten huizen. De gebouwen en graven zijn parallel naast elkaar ingeplant. AMS 14C- analyses wijzen GRAF03 en GEBouw01 toe aan dezelfde periode, tussen 640 AD en 720 AD. Het grootste gebouw (GEB01) meet ca. 7 m bij 3 m en is minstens opgebouwd uit acht palen. De gebouwen GEB02 en GEB03 zijn iets kleiner en hebben een vierkant grondplan van ca. 3 m bij 3 m.

De sporen die gekoppeld worden aan de Merovingische nederzetting, situeren zich ten noordoosten van de funeraire ruimte. Hier zijn drie kleine spiekers of voorraadschuurtjes (GEB05, GEB06 en GEB07), verschillende kuilen en een oven aangetroffen. Botanisch onderzoek op de inhoud van enkele paalkuilen en een afvalkuil wijst erop dat tijdens de Merovingische periode weiland aanwezig was in de directe omgeving en dat er aan inten-

sieve teelt van cultuurgewassen was. Er zijn resten van gerst, rogge en tarwe aangetroffen. De veldoven heeft een sleutelgatvorm. AMS 14C- analyses dateren zowel de oven als het gravelveld in de Merovingische periode. De Merovingische sporen bevatten opvallend veel Romeins bouw materiaal. Vermoedelijk werd dit materiaal gerecupereerd van een nabijgelegen Romeinse villa.

De aangetroffen Merovingische graven zijn niet uniek voor deze regio; in de directe omgeving zijn minstens op drie locaties graven aangetroffen. Bijzonder is echter het aantreffen van Merovingische nederzettingssporen in de directe nabijheid van een vermoedelijk gelijktijdig gravelveld. Een tweede interessant opgravingsresultaat is de relatie tussen het rijengravelveld en de naastliggende houtbouwen. Een gelijkaardige vondst werd gedaan te Erps-Kwerps (Lelieboomgaarden), op ca. 4 km van het onderzoeksgebied. Bij het onderzoek van de resten van een Romeinse villa zijn daar 39 Merovingische graven blootgelegd. Aan de rand van het gravelveld trof men resten aan van een klein vierpalig houten gebouw dat mogelijk in verband staat met de nabijgelegen graven (Verbeeck 1995). Mogelijk kunnen dergelijke Merovingische gebouwen op gravelvelden als primitieve kapellen beschouwd worden, niet noodzakelijk te situeren in een christelijke traditie maar in een overgangperiode naar de algemene verspreiding van het christendom. De functie van de gebouwen is echter ongekend en blijft tot op heden louter hypothetisch (Verbeeck 1995).

LITERATUUR

- Beke F., Teetaert D. & Hazen P. 2015. Merovingische graven en houtbouw langs een steenontginning, een archeologische opgraving te Steenokkerzeel, Sterckxstraat, VEC Rapport 15
- Verbeeck M. 1995. Quelques considérations sur les bâtiments en bois liés aux cimetières mérovingiens - Un nouvel exemple à la nécropole mérovingienne d'Erps-Kwerps (Prov. Vl.-Brabant): phénomène profane ou religieux-chrétien?, Acta Archaeologica Lovaniensia, Monographiae 8, Leuven, pp . 277-288.

CONTACTGEGEVENS

> Floris Beke
 Bloemisterijstraat 6
 8340 Sijsele (Damme)
 tel. 050-36 28 20

Romeinse aardewerkproductie in de *vicus* Tienen

Barbara Borgers, Tom Debruyne, Marleen Martens

POTTENBAKKERS

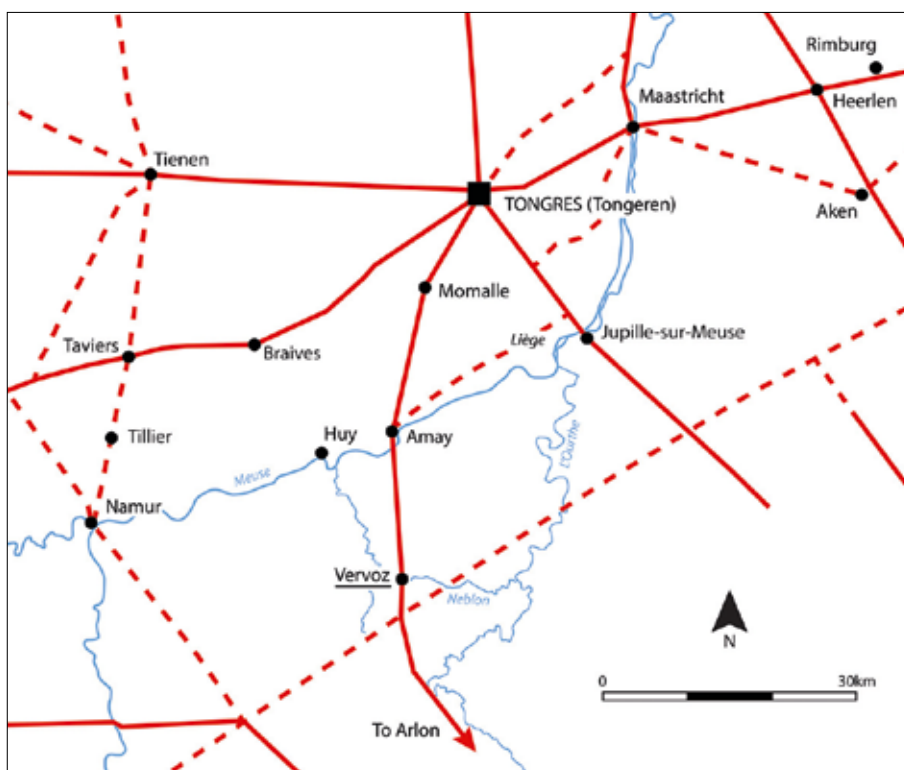
Opravingen en aardewerkonderzoek in de Romeinse nederzetting te Tienen, gelegen langs de weg van Tongeren naar Keulen, tonen aan dat aardewerkproductie een belangrijke ambacht van deze rurale nederzetting was. In de zuidwestelijke periferie van de vicus bevonden zich minstens twee pottenbakkersateliers, daterend uit het laatste kwart van de 1ste eeuw n.Chr. De ateliers lagen op ca. 100 m van elkaar en vlakbij een ceremonieel vierkant, daterend uit de Augusteisch-Tiberische periode, dat verband hield met de stichting van de Romeinse nederzetting. De pottenbakkers uit deze ateliers produceerden een gelijkaardig vormenrepertorium, waaronder fijne tafelwaar (borden, bekers, kruiken), kookpotten en containers (dolia, of voorraadpotten, amforen, kruikamforen). Tegen het midden van de 2de eeuw n.Chr. verhuisden ze hun ambachtelijke activiteiten even verderop naar de overkant van de Tramstraat met de installatie van een derde atelier. Een vierde atelier, eveneens daterend

uit de 2de eeuw n.Chr., lag op de Schelpheuvel, op 1,5 km ten noordwesten van de nederzetting.

Het aardewerk uit de pottenbakkersovens en omliggende afvalkuilen werd typo-morfologisch gedateerd, en het baksel van de fijne tafelwaar werd op macroscopisch niveau beschreven. De onderzoekers vermoeden dat de Romeinse pottenbakkers zich definitief in Tienen vestigden en dat deze generatie pottenbakkers hun technologische kennis gedurende drie eeuwen doorgaf aan de nieuwe generaties. Om deze hypothese te onderbouwen onderwierp Barbara Borgers het aardewerk, afkomstig uit de verschillende afvalkuilen en ovens, aan een gedetailleerd bakselonderzoek.

ONDERZOEK

Meer dan 100 keramische vondsten werden aan natuurwetenschappelijk onderzoek, namelijk petrografische en chemische analyses, onderworpen. Het doel van dit

Ligging van de Romeins rurale nederzetting te Tienen op de weg van Tongeren naar Keulen. © Lloyd Bosworth, University of Kent

onderzoek bestond erin om een antwoord te formuleren op volgende vragen: hoe en met welke grondstoffen werd het Tiens Romeins aardewerk vervaardigd? Gebruikten de Romeinse pottenbakkers dezelfde technieken en grondstoffen doorheen de tijd?

Deze onderzoeksmethode neemt verschillende eigenschappen van aardewerk onder de loep. Bij petrografisch onderzoek worden scherven verhard en tot dunne 'slijpplaatjes' herleid, en door middel van een polariserende microscoop onderzocht, waarbij de focus ligt op mineralen en grondstoffen en meer bepaald het verschralen van klei door middel van zand of chamotte (potgruis), maar ook met het wassen of mengen van verschillende grondstoffen. Deze techniek is dan ook bijzonder geschikt om de technologische praktijken van pottenbakkers te onderzoeken. Chemische analyse daarentegen is de methode bij uitstek om de herkomst van de grondstoffen te bepalen. Zo ondernam Barbara Borgers een geologische prospectie rond de Romeinse nederzetting en selecteerde verschillende grondstoffen (klei en zand), die voor aardewerkproductie in aanmerking komen. Zij bakte deze 'experimentele' monsters, onderzocht deze met beide analytische methodes en vergeleek ze met de keramische monsters. Bakselbeschrijvingen op basis van natuurwetenschappelijk onderzoek laten toe om een 'vingerafdruk' van een onderzochte productieplaats of atelier te vormen, waardoor nieuwe vondsten gedetermineerd, en handelspatronen in kaart gebracht kunnen worden.

DE GEBRUIKTE TECHNIKEN

De Romeinse pottenbakkers te Tienen hadden vier grondstoffen nodig voor aardewerkproductie: klei, verschraling (door middel van zand), water en hout. Ze vonden de grondstoffen in de valleien rondom de vicus.

1 | Het voorbereiden van de klei

Uit de macroscopische bakselbeschrijving blijkt dat de fijne tafelwaar gekenmerkt wordt door witte argiliet bolletjes en kwarts inclusies, die soms door een ijzervelletje omhuld zijn. Het baksel is vrij ruw en heeft een zandige breuk. Deze witte argiliet bolletjes karakteriseren de klei, en zijn dus de sleutel naar diens herkomst. Een dergelijk samengestelde klei is witbakkend en heeft een hoog kaoliengehalte – met andere woorden, het betreft dus een zeer zuivere klei. Deze kaolienklei is terug te vinden aan het oppervlak langs de verschillende beken, die de zuidwestelijke periferie van de vicus omsluiten, en tevens in de zuidoostelijke periferie van de vicus langs de weg

naar Tongeren: de landeniaan klei. De chemische analyse van deze klei komt inderdaad sterk overeen met de samenstelling van het Romeinse aardewerk, en het bakselonderzoek toonde aan dat landeniaanklei een bijzonder geschikte grondstof is voor de vervaardiging van fijne borden en bekers. De pottenbakkers lieten deze klei in kleiputten 'rotten' om een homogeen mengsel te verkrijgen, waarbij onzuiverheden (ijzer, organisch materiaal) op een natuurlijke wijze uit de klei verwijderd werden.

Maar de Tiense Romeinse pottenbakkers pasten ook andere technieken toe voor de vervaardiging van gespecialiseerde producten, zoals kruiken en mortaria (wrijfschalen), en voor kookpotten. Het bakselonderzoek toonde namelijk aan dat pottenbakkers de witbakkende klei wasten/zuiverden voor de productie van mortaria en kruiken. Voor de vervaardiging van kookpotten verschaalden ze de klei met brusseliaanzand – dit maakte deze ruwe waar bestendig tegen herhaaldelijk opwarmen en afkoelen. Ook de talrijke fragmenten van dolia getuigen van de pottenbakkers' vakmanschap. Voor de vervaardiging van deze grote voorraadpotten verpulverden ze scherven (van misbaksels bijvoorbeeld), waarmee ze de klei verschaalden. Daarna gebruikten ze dit mengsel om de grote potten met de hand op te bouwen.

Misbaksel van een Tiense kookpot, daterend uit het laatste kwart van de 1ste eeuw n.Chr. De pot is grijs is ten gevolge van een reducerende bakatmosfeer, en heeft een bakscheur bovenaan op de rand. © Hans Denis, Onroerend Erfgoed

Eens de klei de gewenste consistentie had, maakten de pottenbakkers kleine kleiballen, waarvan zelfs nog enkele exemplaren in de afvalkuilen teruggevonden werden. Ze gebruikten deze kleiballen om hun producten op het wiel te draaien.

2 | Vervaardiging van de potten

Met uitzondering van dolia, draaiden de pottenbakkers al het aardewerk op het wiel: hiervan getuigen de spiraalvormige sporen aan de binnenzijde van de potten. Cirkelvormige afdrukken op de bodem geven dan weer aan dat de pottenbakkers een touwtje gebruikten om de pot, eens gedraaid, los te maken van het wiel.

Daarna legden ze het aardewerk te drogen in een overdekte ruimte. Slechts weinig potten vertonen droog- of krimpscheuren op de bodem, hetgeen doet veronderstellen dat het drogingsproces geleidelijk aan gebeurde gedurende verschillende dagen, afhankelijk van de weersomstandigheden. Het waren waarschijnlijk eenvoudige houten constructies, die dan ook geen sporen nalieten in de bodem. IJzeren en bronzen spatels behoorden tot de werktuigen van pottenbakkers. Hiermee werkten ze de gedroogde objecten af: ze draaiden de potten af op het wiel, werkten de randen af (bijvoorbeeld met een dekselgeul), en polijstten de buik van de fijne waar om een matte glans te bekomen. Verder kneedden ze handvaten van kleiworsten, die ze aan kruiken en amforen vastmaakten.

Tiens gesmookte beker, daterend uit de 3de eeuw n.Chr.
© Erfgoedsite Tienen

Misbaksel van een Tiense kruik met getrapte mond, daterend uit het laatste kwart van de 1ste eeuw n.Chr..

Deze pot is zachtroze van kleur ten gevolge van teveel zuurstof toevoer in de oven. De karakteristieke argiliet bolletjes komen zeer goed tot uiting. © Hans Denis, Onroerend Erfgoed

3 | Het bakken van de potten

De ovens werden gedeeltelijk in de natuurlijke bodem uitgegraven. Deze bestonden uit twee delen met een stookruimte onderaan en een bakruimte bovenaan, gescheiden door een geperforeerde vloer. Hierop stapelden de pottenbakkers de gedroogde potten rand-tegen-rand en bodem-tegen-bodem. Ze gebruikten kleine kleipropen en spoeltjes om het gestapelde aardewerk te ondersteunen. Sommige potten vertonen talrijke kleine zandkorreltjes op de bodem om te verhinderen dat ze aan de vloer zouden plakken tijdens het bakproces. Over de aardewerkstapel bouwden de pottenbakkers een koepel van klei, gemengd met organisch materiaal, dat zij na het bakproces weer gedeeltelijk afbraken. Op het einde van de 1ste eeuw n.Chr. bakten de Tiense pottenbakkers hun aardewerk ofwel in reducerende atmosfeer (resultierend in een grijze kleur) ofwel in oxiderende atmosfeer (resultierend in een lichtgele, witte kleur). Vanaf het midden van de 2de eeuw n.Chr. verfijnden ze hun baktechniek door het aardewerk te smoken – een techniek waarbij ze op het einde van een oxiderend bakproces even een reducerende atmosfeer creëerden en waar-

door het aardewerk een donkere metaalglans kreeg. Hout werd naast de ovens in de stookruimte opgeslagen, waar het droog bleef. Onderzoek van houtresten toonde aan dat pottenbakkers hiervoor els, beuk en berk gebruikten.

BEKWAME POTTENBAKKERS

Eén van de belangrijkste conclusies uit dit onderzoek en uit de typo-morfologische studies van de misbaksels afkomstig uit de verschillende ateliers, is dat de Romeinse pottenbakkers te Tienen hun ambacht bijzonder goed beheersten. Zij kenden het landschap goed, want voor de vervaardiging van hun producten zochten zij bewust een witbakkende klei uit, die dagzoomt in de regio. Verder gebruikten ze verschillende technieken voor de vervaardiging van fijne waar, kookpotten, gespecialiseerde producten en dolia. Bijna alle stappen van het pottenbakkersproces zijn omkeerbaar, met uitzondering van het bakproces: eens klei boven 600° C gebakken wordt, kan het niet naar haar oorspronkelijke staat terugkeren. Het grootste risico van het pottenbakkersambacht lag dan ook in het bakproces. Verschillende misbaksels vertonen zwarte vlekken op het oppervlak, het onomstotelijke bewijs dat deze met de vlammen in contact gekomen zijn. Maar ook hier zijn we getuige van het vakmanschap van de Tiense pottenbakkers want slechts een 16-tal scherven, op een totaal van 61.597, waren verglaasd ten gevolge van oververhitting. Verder stelden de Tiense pottenbakkers ook hoge eisen aan hun producten. Wanneer de gegeerde witte kleur van kruiken en mortaria niet verkregen werd, belandden deze gespecialiseerde producten op de afvalhoop – daarvan getuigen de talloze roosachtige potten in de afvalputten.

LITERATUUR

- Borgers, B. 2014, Roman Pottery Production in the Civitas Tungrorum, Belgium, during the 1st-3rd century AD: An Integrated Compositional Approach, Doctoraal Proefschrift, Vrije Universiteit Brussel.
- Borgers, B., 2007, De studie van Galslo-Romeins aardewerk van de Romeinse villa op de Goudberg te Hoe gaarden en haar relatie tot de vicus Tienen, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel.
- Lauwers, V. & Van Doninck, J., 2002, Gallo-Romeins pottenbakkersatelier uit de 1ste eeuw na Christus te Tienen. Werking van het atelier en typologie van de keramiekproductie op de site Grijpenveld, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven.
- Martens, M., 2012, Life and culture in the Roman small town of Tienen. Transformations of cultural behaviour by comparative analysis of material culture assemblages, Doctoraal Proefschrift, VU Amsterdam.

- Martens, M., Hanut, F., Eryvynck A., Lentacker, A., Co-syns, P., Van Heesch, J. & de Beenhouwer, J., 2002, Ensemble détritique ou contexte culturel? Etude du matériel archéologique et de restes fauniques d'une gande fosse (S 082) du vicus de Tirlemont (Tienen, Belgique), *Revue du Nord* 84, 43-89.
- Martens, M. 2001, De pottenbakkerswijk in de zuidwestelijke periferie van de vicus van Tienen, in A. Schryvers et al. (eds.), *Op het spoor van het verleden. Archeologie op de hogesnelheidslijn*, 117-119.
- Martens, M. & Borgers, B. 2013, Aardewerkproductie, in H. Degryse & B. Biesbrouck (red.), *Tussen stad en platteland: De Romeinse vici van Vlaams-Brabant*, 58-60.
- Martens M., Debruyne, T., Degeest, R., Martens, G., Hartoch, E., Lauwers, V. & Van Doninck, J. 2004, Typologie van het Gallo-Romeinse aardewerk van de vicus van Tienen, Brussel.
- Mertens, J. 1972, Tienen, een Gallo-Romeinse nederzetting, *Acta Archaeologia Lovaniensa* 5, Leuven, 113-161.
- Thomas, S. 1983, Vicus Tienen: Eerste resultaten van een systematisch onderzoek naar een Romeins verleden, Tienen.
- Willems, S. 2005, Roman pottery in the Tongerse reference collection Mortaria and coarse wares. Romeins aardewerk in de Tongerse referentiecollectie Wrijfschalen en gewoon aardewerk, VIOE Rapport 1.

CONTACTGEGEVENS

> Barbara Borgers
bborgers@vub.ac.be

Afbreken en opbouwen: archeologische toevalsvondsten in Vlaams-Brabant in 2014.

Koen De Grootte, Jan Moens & Geert Vynckier

In 2014 ontving het agentschap Onroerend Erfgoed vijf meldingen van toevalsvondsten uit Vlaams-Brabant. De Vlaamse Overheid onderzocht en registreerde deze vondsten zoals decretaal voorzien. In later geplande rapporten komen deze uitvoeriger ter sprake.

De uitgravingen op het terrein aan de Naamsestraat te Leuven.

De noordoost-zuidwest lopende restanten van een bakstenen muurfundering aan de Naamsestraat te Leuven.

CENTRUM - LEUVEN: NAAMSESTRAAT 58-60

Tijdens het uitgraven van een kelder van een nieuw appartementencomplex aan de Naamsestraat 58-60, in maart 2014 kwamen een waterput, de restant van een bakstenen muur en enkele post middeleeuwse scherven tevoorschijn. De verdere uitgraving werd begeleid en opgevolgd door een team van het agentschap Onroerend Erfgoed. Op dit terrein was in 2013 al een proefput van 2 op 2 m aangelegd waarbij fragmenten van een bakstenen muur werden aangetroffen op een diepte van 1,90 m. Omwille van veiligheidsproblemen werd er geen verder onderzoek voorzien.

Aan de zuidzijde (aan de Ramberg) zat vlak onder de oude tuin van het afgebroken herenhuis reeds de moederbodem. Alleen een ronde (water)put en een vierkante (beer)put, beide ongeveer 3 m breed, verstoorden deze. Wegens de onstabieliteit van de omgeving groeven we beide kuilen niet dieper dan 30 cm uit en recupereerden we een weinig archeologisch materiaal. Aan de noordzijde van het terrein zagen we bij het weghalen van de bovenste lagen een breed en langwerpige opgevulde spoor, dat 4 tot 8 m breed en over 21 m te volgen was. De maximum diepte ervan werd tijdens de uitgraving niet bereikt. In deze uitgraving bevond zich het restant van een bakstenen muurfundering met een resterende diepte van 60 cm die ongeveer parallel liep met de noordelijke kadastergrens. We konden die over meer dan 17 m in zuidwestelijke richting volgen tot aan een duidelijke onderbreking. De muur was gemetst in baksteen met een groen tot groengrijze kalkmortel.

De betekenis van deze muur en het dieper gaande opgevulde spoor ontgaat ons op dit ogenblik. We gaan ervan uit dat deze muur aan de rand van een geul, gracht of uitgraving lag, die vanaf de Naamsestraat in zuidwestelijke richting liep richting Ramberg en later, na afbraak van de muur met puin- en opvullingslagen werd opgevuld.

Op een kaartje van de atlas van Meulemans, die de huizen en straten van Leuven beschrijft, zien we een steegje dat dwars over dit huizenblok van de Naamsestraat in zuidwestelijke richting loopt parallel met de huidige perceelsgrens. Mogelijk heeft deze muur hiermee te maken en vormt ze een afbakening van een uitgeholde weg.

CENTRUM - LEUVEN: ACHTER DE LATTEN

Eind september meldde de stad Leuven een tweede toevallsvondst. Bij rioleringswerken tussen het Entrepot aan de Vaart en Keizersberg, kwam een imposante muurfundering aan het licht. De fundering bestaat uit twee delen. Het meest oostelijke is opgebouwd uit baksteen en is gefundeerd met een lange dwarsbalk op horizontaal liggende balken in beukenhout. Deze bakstenen muur maakt een hoek van 90° waar ze is vernield door rioleringswerken. Tegen en in deze hoek is het westelijk deel van de muur aangebouwd. Die bestaat uit een grondboog die aan de westelijke zijde gefundeerd is op houten balken en fragmenten Maastrichterstenen waarvan sommige bewerkt waren.

De funderingsmuur behoorde, voor zover we op dit ogenblik begrijpen, toe aan de voorloper van de Entrepot, een stapelhuis/opslagruimte gebouwd in 1846-1849.

Van boven naar onder:

- De imposante muurfundering vlakbij het Entrepot en de Keizersberg aan Achter de Latten te Leuven.
- Detail van deze muurfundering
- Fundering onder de boogfundering Achter de Latten te Leuven

**Binnenzicht van de kelder vlakbij de westvleugel.
(foto Kris Vandevorst, Onroerend Erfgoed)**

De muurresten aan de westvleugel van de Abdij van 't Park te Heverlee.

HEVERLEE - LEUVEN: ABDIJ VAN 'T PARK.

In december kregen we een melding van het aansnijden van een nog volledig bewaarde kelder tegen de westvleugel van de Abdij van 't Park te Heverlee. Deze kwam tevoorschijn tijdens rioleringswerken in de tuin die grenst aan deze abdijsvleugel. Na de nodige afspraken groeven we het vlak rondom de kelder verder af, tot de bovenzijde van deze kelder en enkele aansluitende funderingsmuren vrij kwamen te liggen.

Via een opening, die tijdens de voorafgaande graafwerken ontstond in de bovenzijde, konden we de kelder betreden. Deze is volledig opgebouwd uit baksteen en een geelbruine zandige mortel en heeft een mijterbooggewelf. Op één plaats is een nis zichtbaar, die voorlopig te interpreteren is als de aanzet van een keldergat. De kelder maakt aan de noordoostzijde een hoek van 90° om vervolgens verder te lopen richting westvleugel waar deze korte 'gang' werd dicht gemetseld.

Aan de buitenzijde van de kelder troffen we bakstenen funderingen aan, gemetseld met een witte kalkmortel, die samen met de kelder een vierkante configuratie vormen. Tegen dit vierkant werden later, de bouwnaden zijn nog duidelijk aanwezig, smallere funderingen gebouwd, eveneens in baksteen en eenzelfde witte mortel. Deze konden wegens omstandigheden echter niet verder worden gevolgd. Een tweede kelder ten westen van de eerste konden we om veiligheidsredenen niet onderzoeken maar deze blijft in situ bewaard. Door het omleggen van de voorziene riolering lieten we deze onaangeerd en intact achter.

De kelder en de aansluitende funderingen, samen een vierkant van ongeveer 3,5 op 3 m, vormen waarschijnlijk de volledige fundering van een traptoren die op een tekening van de abdij uit de 17de eeuw te zien is. Wat de smallere aansluitende muren betekenen blijft voorlopig nog een raadsel.

KESTER-GOOIK: EDINGSESTEENWEG. SPOREN UIT DE ROMEINSE PERIODE

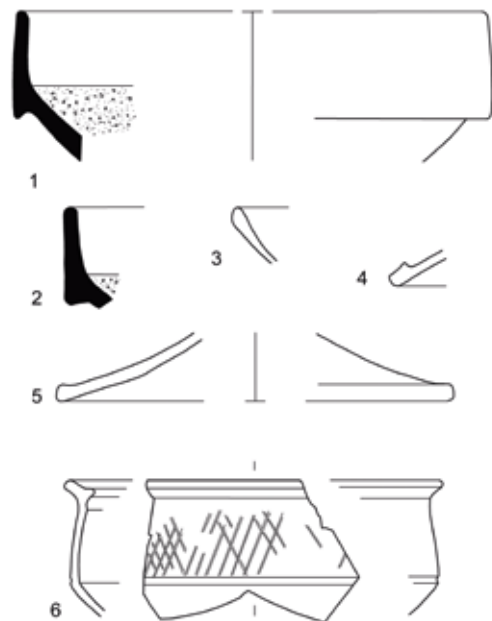
In het voorjaar was er een vondstmelding op een bouwperceel voor een woonhuis aan de Edingsesteenweg te Kester, binnen de centrale zone van de Romeinse vicus. De waarnemingen en registraties door het agentschap vonden plaats op 7 maart 2014. Het ging om een bouwput van ongeveer 200 m² die reeds uitgegraven was, door het hellende terrein variërend in diepte van 1 tot bijna 2 m. Een betonnen vloerplaat zorgde ervoor dat grondsporen niet meer zichtbaar waren. We konden twee randprofielen registreren en 53 aardewerkvondsten verzamelen.

Het volledig geregistreerde westprofiel levert een mooi beeld op van de stratigrafie in deze zone. In tegenstelling tot het ten noorden aanpalende perceel, waar in 2013 een bouwput op de plaats van een afgebrande Romeinse woning was aangelegd, sneed deze put geen duidelijke gebouwresten aan. Het Romeinse niveau bevindt zich hier ook heel wat dieper, afgedekt door een aantal jongere pakketten, aan de zuidkant 100 cm dik en aan de noordkant tot 195 cm dik. Het gaat bovenaan om een 40 cm tot iets meer dan 90 cm dikke recente ophoging die de helling accentueert. Het oude oppervlak, bestaande uit een donkerbruine humeuze tuinlaag met daartussen baksteenfunderingen en restanten van een vloertje van een 19de- of 20ste-eeuws gebouw situeert zich onder deze ophoging. Deze laag is aan de zuidzijde weggegraven. Een beigebruin, gehomogeniseerd leempakket van 20 tot 50 cm dikte is een oude cultuurlaag die zich daar nog onder uitstrekt. Direct onder deze akkerlaag bevindt zich het Romeinse niveau, bestaande uit een tot 40 cm dikke bruingrijze leemlaag, doorspekt met fragmenten van tegulae en imbrices, veel houtskoolbrokjes en kleine aardewerkscherven. Het is een soort van 'Black Earth', een humeuze afdekkende laag vol afval, mogelijk een tuin- of akkerlaag. Dezelfde horizontale opbouw was ook in het noordprofiel duidelijk aanwezig, met respectievelijk de recente ophoging, de postmiddeleeuwse tuinlaag, de oudere akkerlaag en de Romeinse zogenaamde zwarte laag. Enkele sporen tekenden zich af onder de Romeinse laag. Twee kuilen met een grijze tot donkergrijze vulling aan de zuidwestelijke hoek konden we door de aangebrachte betonvloer niet meer registreren. Eén van de kuilen bevatte een scherfje Lowlands ware (late 1ste tot 3de eeuw). Een derde, gelijkaardige kuil tegen het westprofiel was in het profiel 1,95 m breed. Ze werd gekenmerkt door een fosfaatrijke, grijze leemvulling met talrijke houtskoolbrokjes en verspreide tegulafragmentjes. Uit deze kuil recupereerden we 25 Romeinse aardewerkfragmenten, onder meer twee randen van mortaria in terra sigillata type Drag. 45, een bord Blicquy 5/6 in Pompejaans rood aardewerk, een fragment van een deukbeker Niederbieber 33, een wandfragment metaalglanzend aardewerk, twee dekselfragmenten in Lowlands ware en enkele scherfjes kruikwaar. Dit aardewerkensemble stamt uit de late 2de tot vroege 3de eeuw.

Een vierde, 80 cm brede en ongeveer even diepe kuil, kwam in het noordprofiel aan het licht en is waarschijnlijk een paalkuil. De kuilvulling bestond uit zeer heterogene beige, lichtgrijs gevlekte leem. De kern had een gelijkaardige vulling met donkergrijze vlekken en vrij veel houtskool. Er werden geen vondsten in aangetroffen.

Kester-Edingsesteenweg.
Zicht op de bouwput en het geregistreerde westprofiel.

Kester-Edingsesteenweg.
Romeins aardewerk uit de kuil.

KESTER -GOOIK: PATATTESTRAAT. ROMEINSE FUNDERINGSRESTEN.

Een tweede vondstmelding te Kester betrof de aanwezigheid van funderingsresten en grote hoeveelheden Romeins bouwpuin in de tuin van een woning aan de Patattestraat, waarvan onderzoek en registratie plaatsvond op 24 november 2014. De vindplaats ligt ongeveer 180 m ten zuiden van de Sint-Martinuskerk van Kester, op 630 m van de Edingssteenweg, die de oude Romeinse verkeersas weerspiegelt tussen Bavay en Asse waarrond de kern van de vicus gelegen was. Dit gebied ligt aan de overzijde van een klein beekvalleitje dat in het zuiden in de vallei van de Zuunbeek uitmondt.

De funderingsresten waren vrijgelegd over een afstand van meer dan 16 m. Het zijn ondiepe drooggemete funderingen in ijzerzandsteen, één tot drie steenlagen dik bewaard, die zich direct onder het maaiveld bevonden. Het vrijgelegde deel had de vorm van een L, met een korte zijde van 4,5 m lang en 70 cm breed, en een lange zijde van 12 m lang. Deze lange zijde had de eerste 6 m een breedte van gemiddeld 100 cm waarna ze plots versmalde tot de helft op de plaats waar de aanzet van een 50 cm brede haakse muur zichtbaar was. Het zijn de restanten van een groot Romeins gebouw in vakwerk op een drooggemete stenen fundering, een bouwtechniek die algemeen in Kester werd toegepast. De uitgestrektheid en de vormgeving wijzen er op dat het gaat om de restanten van een Romeinse villa.

In het verlengde van de korte muur bevond zich een grote, 80 tot 100 cm diepe rechthoekige kuil van 6,6 m bij 5 m, volgestouwd met Romeins bouwpuin. Naast grote hoeveelheden tegulae en imbrices bevatte deze ook heel wat natuursteenbrokken, waarvan een deel duidelijk ooit met mortel gemetst was. Aan de randen van de kuil was de bodem over een breedte van 50 cm dieper uitgegraven. Hoogstwaarschijnlijk betreft het hier de restanten van een uitgebroken kelder met gemetste muren, die bij de villa hoorde.

Kester-Patattestraat. Romeinse funderingen in ijzerzandsteen.

Kester-Patattestraat. Detail van de fundering in droog metselwerk.

Kester-Patattestraat. Romeinse dakpan (tegula) met een pootafdruk.

LITERATUUR

- DE GROOTE K. 2014: Resten van Romeinse vakwerkbouw aan de Edingsesteenweg te Kester (Gooik, prov. Vlaams-Brabant). Rapportage van een vondstmelding augustus 2013, Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed 9, Brussel.
- DEGRYSE H. & BIESBROUCK B. (red.) 2013: Tussen stad en platteland. De Romeinse vici van Vlaams-Brabant, Leuven.
- GENICOT L.F., VAN AERSCHOT S., DE CROMBRUGGHE A., SANSEN H. & VANHOVE J. 1971: Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen, Architectuur, Provincie Brabant, Arrondissement Leuven, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 1, Luik.
- MEULEMANS A. 2004: Huizen en straten van het Oude Leuven, Jaarboek van het Leuvens Historisch genootschap XLII, Deel II: Atlas, 75.
- MONDELAERS L. & VERLOOVE C. met medewerking van VAN ROY D. VAN DAMME M. & MEULEMANS K. 2009: Inventaris van het bouwkundig erfgoed. Provincie Vlaams-Brabant. Leuven binnenstad. Herinventarisatie. Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen VLB2, (onuitgegeven werkdocument).
- VANDER GINST V. & SMEETS M. 2014: Het archeologisch vooronderzoek aan de Naamsestraat 58-60 te Leuven, Archeo-rapport 204.

CONTACTGEGEVENS

> Geert Vynckier
Erfgoedonderzoeker archeologie
Agentschap Onroerend Erfgoed
geert.vynckier@rwo.vlaanderen.be
tel. 0477-56 03 89

> Koen De Grootte
Erfgoedonderzoeker archeologie
Agentschap Onroerend Erfgoed
koen.degrootte@rwo.vlaanderen.be

> Jan Moens
Erfgoedonderzoeker archeologie
Agentschap Onroerend Erfgoed
jan.moens@rwo.vlaanderen.be

Waarderend proefsleuvenonderzoek op drie Gallo-Romeinse sites binnen de ruilverkaveling Willebringen

David Depraetere

Het ruilverkavelingsgebied Willebringen strekt zich uit over ca. 2600 ha op het grondgebied van Tienen, Bierbeek, Boutersem en Hoegaarden. Het ruilverkavelingsplan - ministerieel goedgekeurd in 2011- voorziet in te realiseren maatregelen inzake herverkaveling, wegenwerken, ecologie, waterbeheersing, erosie, archeologie, enz. Op basis van voorafgaande archeologische inventarisatie en geofysisch onderzoek selecteerde de Vlaamse Landmaatschappij Regio Oost drie sites voor verder archeologisch onderzoek met als doel de maatregelen voor een betere bescherming van deze sites te kunnen bepalen.

DE VILLA VAN KUMTICH

Een kleinschalige opgraving in de jaren '80 op site 'Mellenberg' te Kuntich bracht de resten van een badgebouw met mozaïekvloer aan het licht. Daardoor werd het als een Gallo-Romeinse villasite geïdentificeerd en staat de plek inmiddels bekend als 'de villa van Kuntich'. In het kader van de ruilverkaveling prospecteerden we de site meermaals en konden naast de gebruikelijke aardewerkscherven en Romeinse bouwmaterialen ook heel wat concentraties metaalslakken ontdekken.

De Intergemeentelijke Archeologische Dienst Portiva nam het initiatief om een bijkomend geofysisch onderzoek te laten uitvoeren op deze site (magnetometrie en EMI). Op basis hiervan beslisten we om met gerichte proefsleuven bepaalde anomalieën en zgn. 'lege' gebieden te onderzoeken. We deden dit bewust niet op de plaats van het hoofdgebouw zelf, om deze zo gaaf mogelijk te bewaren, maar wel in de randzones om de zone voor bescherming af te bakenen.

In de periferie zijn nog wel degelijk archeologische grondsporen aanwezig zijn. We stuitten op concentraties bouwpuin - al dan niet in directe relatie tot het badgebouw, af en toe een paalspoor, een afvalkuil met heel wat aardewerkmateriaal, concentraties metaalslakken, heel wat gesmede nagels en een mogelijke ijzersmeltoven. Boringen naar de kalkrijke löss gaven aan dat deze veel dichter tegen de oppervlakte lag dan oorspronkelijk het geval was in de leemstreek. We kunnen hieruit be-

sluiten dat deze site sinds de Romeinse tijd al heel wat te lijden had onder erosie.

EEN ROMEINSE VILLA IN MELDERT?

De resultaten van het onderzoek op de site te Meldert spreken meer tot de verbeelding. We ontdekten de fundamenten van twee gebouwen naast een aantal diepe afvalkuilen. Ook hier wilden we de site aflijnen en de bewaringstoestand vaststellen. De impact van bodemerosie is hier ontegensprekelijk waar te nemen. Elke ploegbeurt beschadigt de archeologische resten en sporen wat meer. De ploegvoor bevat dan ook heel wat fragmenten Gobertangesteente, de lokale bouwsteen gebruikt in de fundamenten. Erosiegeulen en colluviale afspoelingslagen werden tot onder de bouwvoor waargenomen.

De teruggevonden fundamenteën waren maximaal nog 30-40 cm diep bewaard. Het gaat om de laatste resten van de hoofdbouwen. We proberen deze site fysiek te beschermen bij de herverkaveling van het landbouwgebied. Maar men kan zich de vraag stellen of het niet beter is om - gezien de acute bedreiging - deze site op te graven en zo nog de maximale informatie veilig te stellen en ex situ te bewaren. Naast het gebruikelijke aardewerk en bouw materiaal, een groot aantal gesmede nagels en een slijpsteen troffen we ook een goed bewaarde bronzen fibula en een Romeinse deursleutel aan.

WIEDERVELD

Op site 'Wiederveld' te Willebringen troffen we onderaan de helling grote leempakketten aan die Romeins materiaal bevatten en duidelijk te onderscheiden zijn van de omliggende leemmatrix. De oorsprong of betekenis van deze pakketten zijn (nog) niet gekend. Mogelijk gaat het om depressies die tijdens de Romeinse tijd zijn opgevuld. Hoger op de helling werd een grondspoor teruggevonden dat wijst op een oventje (zie foto), naast uitbraaksporen van fundamenteën en nog één min of meer bewaard stuk fundament uit Diestiaan ijzerzandsteen, aardewerkscherven, heel wat gesmede nagels en fragmentarisch bouw materiaal (mortel, dakpannen, ...) en een fragment van een fibula. Een slijpsteen dateren we eerder in de middeleeuwen gezien de Scandinavische herkomst van de steen.

Ook hier zijn de sporen grotendeels al aangetast door de ploeg. Maar omdat de huidige erosie eerder beperkt is en de situatie stabiel, zal de focus voor maatregelen liggen op de twee bovengenoemde sites.

CONCLUSIE

Uit het onderzoek van de VLM in de leemstreek leren we dat het relatief slecht gesteld is met de Romeinse bewoningsresten in het buitengebied door de intensieve landbouw en daaruit voortvloeiende bodemerosie. Vooral de minder diepe sporen dreigen in de erosiegevoelige leemstreek op korte termijn volledig opgeploegd te worden. Helaas zijn er vooralsnog vrijwel geen middelen om deze gestage degradatie tegen te gaan of remediërende maatregelen te nemen door middel van opgravingen. De focus gaat uit naar de meer directe en acute impact van bouw- en infrastructuurprojecten.

Een ruilverkavelingsproject, waarbij zowel eigendom als gebruik van landbouwpercelen wordt herzien, biedt de mogelijkheid om structureel en op lange termijn de bestaande bedreigingen een halt toe te roepen. Helaas kan dit ook maar voor een beperkte selectie van sites en is het vooralsnog geen evidentie om bv. belangrijke en omvangrijkere sites uit landbouw te nemen.

LITERATUUR

- D. Depraetere, Waarderend archeologisch onderzoek op drie Gallo-Romeinse sites binnen het ruilverkavelingsgebied Willebringen. Site Mellenberg (Kuntich-Tienen), site Meer (Meldert-Hoegaarden), site Wiederveld (Willebringen-Boutersem). Archeologisch Rapport VLM/VI-Bra/2015-06 (in voorbereiding).

CONTACTGEGEVENS

> David Depraetere
Vlaamse Landmaatschappij - regio oost
tel. 016-66 52 37
david.depraetere@vlm.be

Neanderthalers in de oostelijke uitloper van de Vlaamse Vallei

Mark Willems & Philip Van Peer

De Eenheid Prehistorische Archeologie van de KU Leuven onderzoekt het leven van de Neanderthaler in de oostelijke uitloper van de Vlaamse Vallei tijdens de periode van contact met de moderne mens. Het onderzoek bestaat uit verschillende onderdelen, waaronder het verzamelen van gegevens over de verspreiding van oud- en middenpaleolithische vondsten.

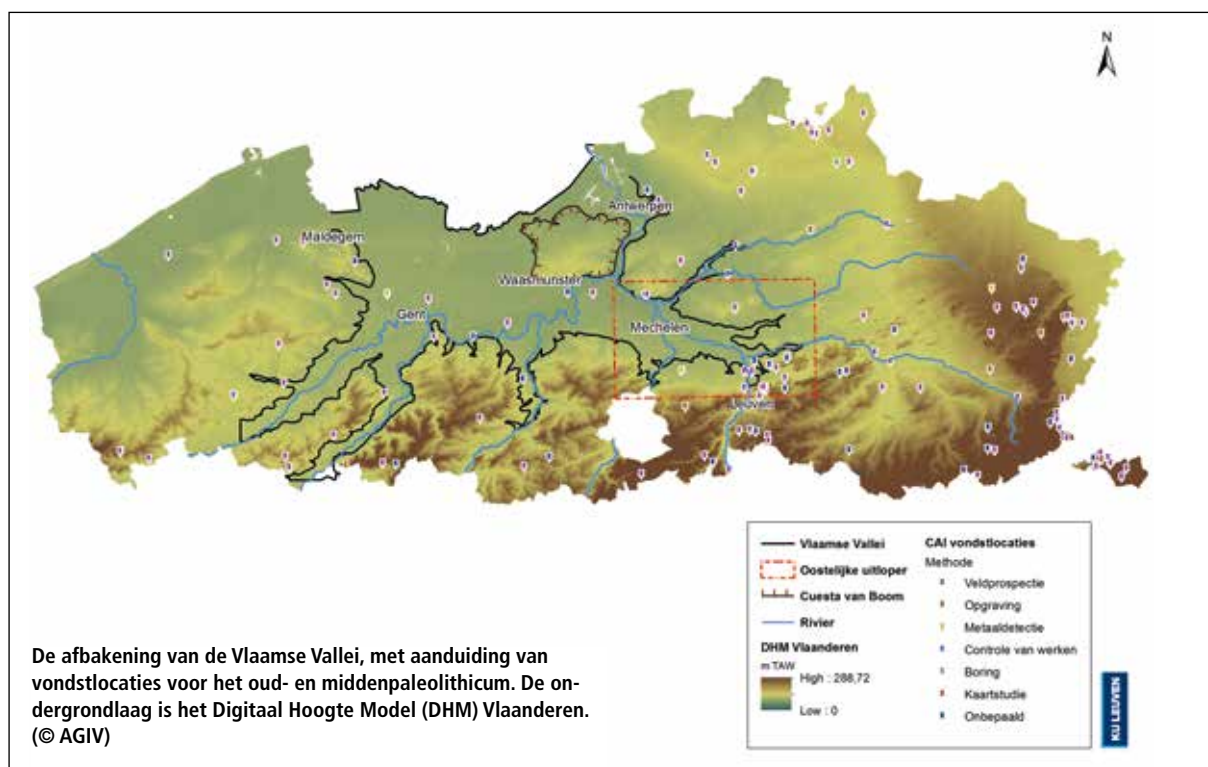
LOCATIE

De 0 m hoogtelijn van de top van het tertiair substraat op de isohypsenkaart bakent de Vlaamse Vallei af (Bogemans 2007, 7). Deze omgeeft een gebied ten noorden van Gent van ongeveer 50 km breed dat zich uitstrekt tussen Maldegem en Stekene. Er zijn twee grote uitlopers, een zuidelijke en een oostelijke. De oostelijke uitloper vertrekt tussen Gent en Waasmunster en volgt de Beneden-Schelde over de Rupel en de Dijle tot in Werchter (De Moor & Heyse 1978, 346).

De oostelijke uitloper van de Vlaamse Vallei wordt afgebakend door de 0 en de 5 m hoogtelijn. De uitloper

is het breedst in de gemeenten Bonheiden en Boortmeerbeek, waar een brede depressie is gevormd. Vanaf Keerbergen is er nog sprake van een noordelijke en een zuidelijke vertakking. (Bogemans 2007, 7).

De verschillende uitlopers vertakken zich in de rivierdalen van de Nete, Dijle en Demer. De noordelijke vertakking, de geul van Houtvenne, is een niet-actief, maar bedolven dal van de Grote Nete (De Moor & Heyse 1978, 352). De zuidelijke vertakking is breder en loopt van Keerbergen naar Werchter en splitst zich verder richting Betekom enerzijds en Rotselaar anderzijds. Dit zijn de dalen van de Demer en de Dijle.

PALEOLITHICUM IN EN ROND DE VLAAMSE VALLEI

De focus van het onderzoek ligt op de oostelijke uitloper van de Vallei, maar tot het onderzoek behoort tevens de opmaak van een verspreidingskaart van het oud- en middenpaleolithicum in Vlaanderen. De belangrijkste bron hiervoor is de Centraal Archeologische Inventaris (CAI).

De CAI vermeldt 188 unieke vondstlocaties voor het oud- en middenpaleolithicum, waarvan 146 vondstlocaties een exacte plaatsaanduiding kennen. 42 vondstlocaties die enkel gekend zijn aan de hand van een gemeente- of deelgemeentenaam en/of een toponiem werden niet aan de kaart toegevoegd omdat een juiste locatie de voorwaarde is voor de studie van de verspreiding van het vondstmateriaal.

Er werden verschillende onderzoeksmethoden toegepast om tot vondsten te komen: veldprospecties (97 vondsten), opgravingen (12), metaaldetectie (4); controle van werken (2), boring (1) en kaartstudie (1). Van 29 vondsten is de methode onbekend. Duidelijk is dat de grote meerderheid van de vondsten bij eenvoudige veldprospecties werd aangetroffen. De vondsten worden in twee groepen ondergebracht. De eerste groep bestaat uit 7 vondstlocaties, aangeduid als 'kampementen' in de CAI. Het gaat over 5 concentraties van vondsten, die variëren tussen 10 tot 150 artefacten, en die werden aangetroffen in een straal van 40 m tot een verspreiding over 2 hectaren. De 2 andere 'kampementen' zijn gegroepeerde vondstlocaties en zijn gekend als de sites van 'Veldwezelt-Hezerwater' en 'Kesselt-Op de Schans' in Limburg.

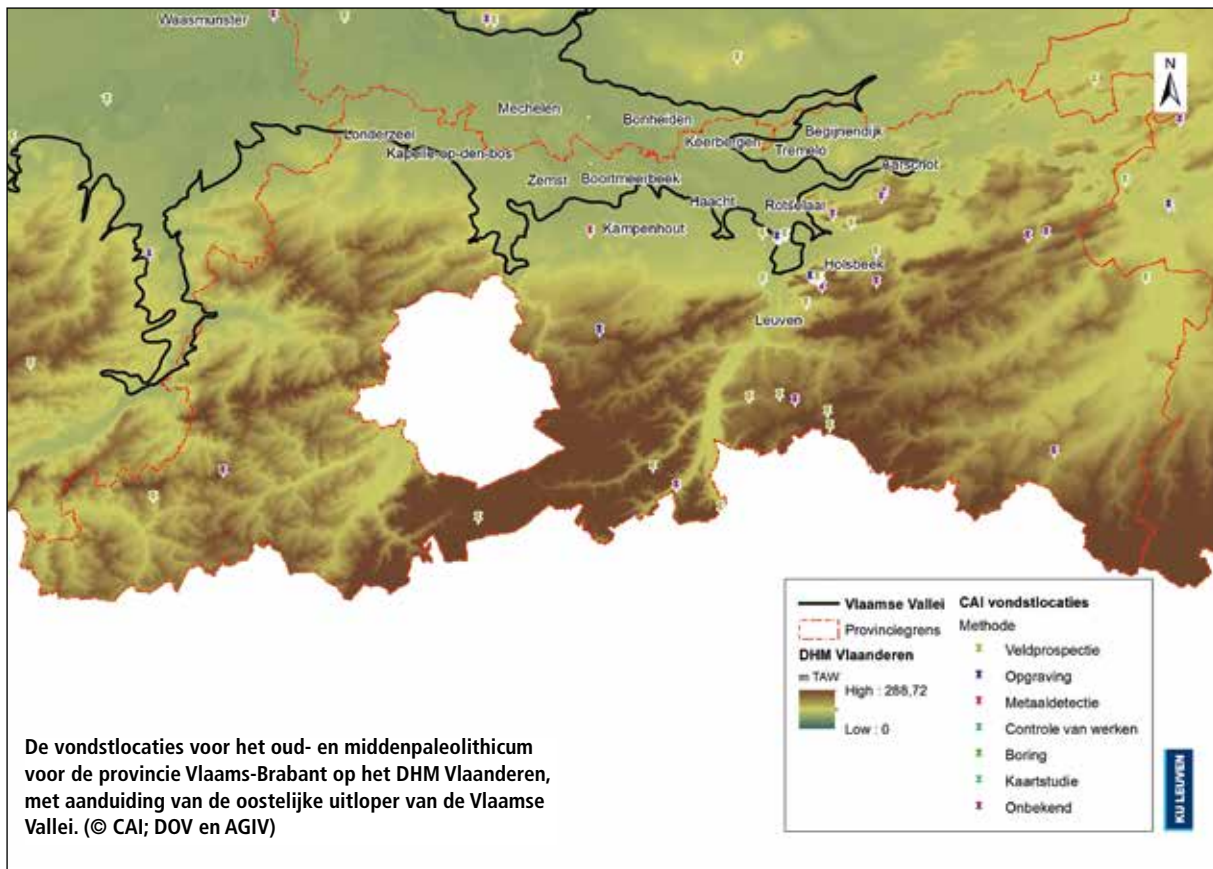
181 van de vondstlocaties in de CAI behoren tot de categorie 'Roerende Archaeologica'. 40 hiervan zijn vondstenconcentraties, waarbij verschillende artefacten samen werden aangetroffen. Het gaat niet alleen over concentraties bestaande uit lithisch materiaal, maar ook over concentraties van faunaresten. Zo werden op enkele plaatsen resten van de wolharige neushoorn, de wolharige mammoet, de holenbeer en andere aangetroffen. Voorbeelden hiervan zijn de vondstlocaties van Rotselaar – Toren Ter heide en Zemst – Bos Van Aa (Van Peer 1982 en Germonpré et al. 1993).

Van boven naar onder:

Enkele voorbeelden van vondsten.

- Soyonsspits uit Sint-Katelijne-Waver
- Heraanscherpingsafslag uit Nieuwrode
- Vondstenconcentratie uit Meldert

oud- en middenpaleolithicum in Vlaams-Brabant

In de provincie Vlaams-Brabant zijn 39 vondstlocaties gelegen. De meeste vondsten concentreren zich bij de oostelijke uitloper van de Vlaamse Vallei en op de heuvels langs het Dijledal. Maar elders werden ook vondsten aangetroffen.

Momenteel vullen we deze verspreidingskaart aan. We herbekijken gekende collecties en zoeken onbekende collecties of vondsten en organiseren veldprospecties. Heeft u tips of collecties die ons op weg kunnen helpen? Of heeft u zin om te helpen bij veldprospecties? Neem dan contact met ons op.

LITERATUUR

- Bogemans F. 2007. Kaartblad 24 Aarschot, in Toelichting bij de quartairgeologische kaart, Vlaamse Overheid Dienst Natuurlijke Rijkdommen, Brussel.
- De Moor G. en Heyse I. 1978. De morfologische evolutie van de Vlaamse Vallei, in *De Aardrijkskunde* 4, 343-375.
- Germonpré M., Bogemans F., Van Neer W. en Grün R. 1993. The dating of two Pleistocene mammal assemblages from the Flemish Valley, Belgium, in *Contr. Tert. Quatern. Geol.* 30 (3-4), 147-153.
- Van Peer P. 1982. A Middle Palaeolithic Industry from Rotselaar (Brabant), in *Helinium* 22, 238-254.

CONTACTGEGEVENS

> Mark Willems
 KULeuven
 Eenheid Prehistorische Archeologie
 Celestijnenlaan 200E - bus 2409
 3001 Leuven
 mark.willems@arts.kuleuven.be
 tel. 016-32 64 22

Archeologisch onderzoek naar de vestingwerken bij De Vesten te Zoutleeuw

Peter Hazen

Het documenteren van het profiel bij de oudste gracht.

KADER

In november 2013 voerde het Vlaams Erfgoed Centrum een archeologische opgraving uit aan De Vesten te Zoutleeuw. Vzw Stijn zal hier een woonopvang voor personen met een niet aangeboren hersenletsel realiseren. Zoutleeuw kende in de Middeleeuwen een economische bloei dankzij de ligging op een belangrijke handelsas en langs de Kleine Gete. Omstreeks 1130 zorgde een ommuring voor de bescherming van het Brabantse grondgebied. Zoutleeuw heeft drie stadswallen gekend. Het projectgebied ligt binnen de stadsgrenzen en maakt voor een stuk deel uit van de tweede en derde stadswalling. De tweede omwalling is aangelegd in de 13de eeuw en de derde ongeveer halverwege de 17de eeuw. Omwille van deze locatie adviseerde Onroerend Erfgoed een archeologische opgraving.

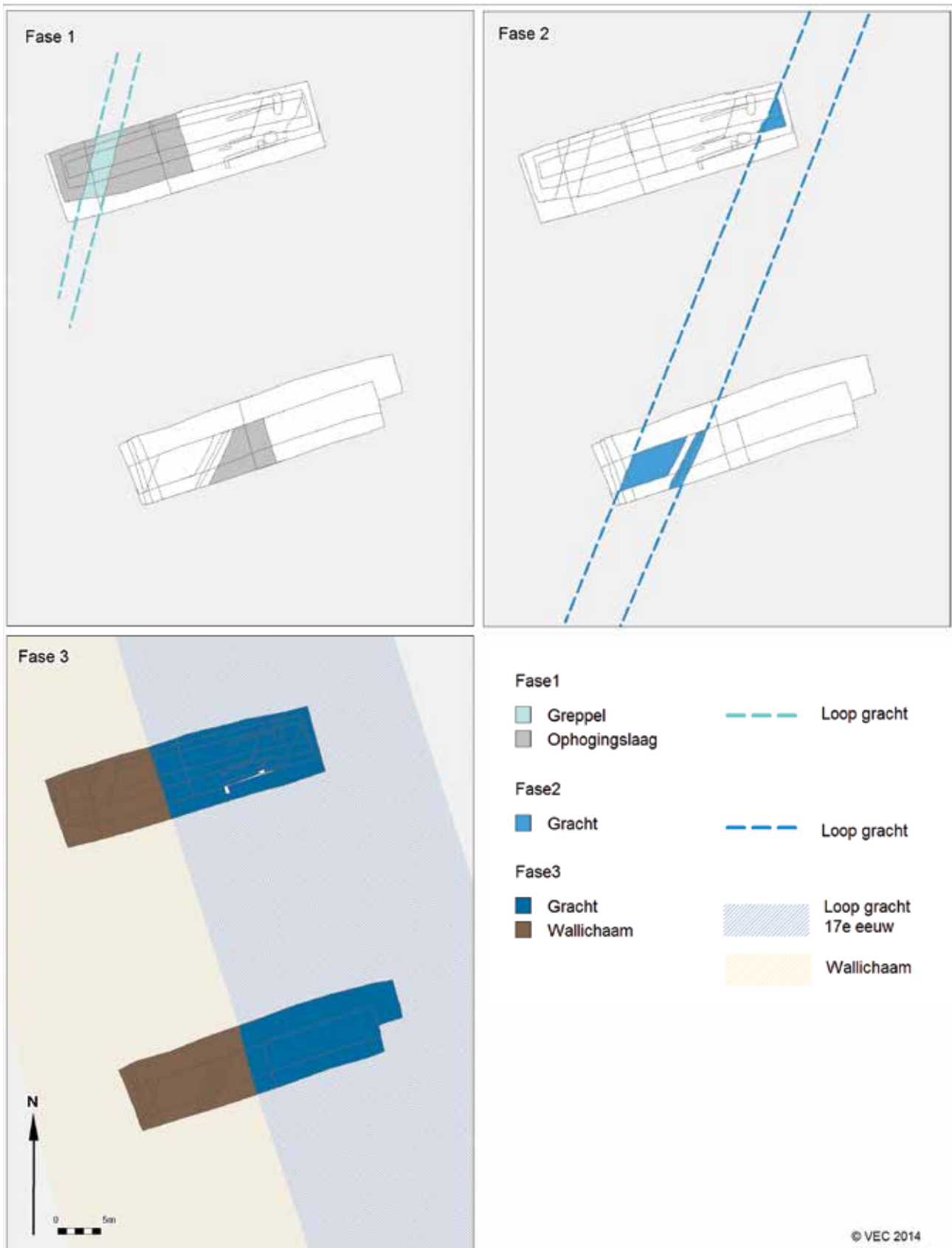
SPOREN

Het Vlaams Erfgoed Centrum maakte twee sleuven haaks op de omwallingen om voldoende inzicht te krijgen in de opbouw en bewaringstoestand van het defensieve systeem. De gevonden sporen en lagen vertegenwoordigen drie fasen van de uitbreiding van de stad Zoutleeuw in de 13de, 14de en 17de eeuw.

In het gebied ten oosten van de eerste stadswalling bevinden zich rivierafzettingen van de Kleine Gete. Nadat er op deze plaats geen overstromingen van de Kleine Gete meer zijn, ontwikkelt zich een veenpakket, dat in de Middeleeuwen droog komt te liggen. Omwille van ruimtegebrek binnen de eerste stadswalling breidt de snelgroeiende stad zich in de 13de eeuw uit over het omliggende terrein. In de profielen zien we dat het veen geschikt is gemaakt voor bewoning door het ophogen en onderverdelen in percelen met greppels.

Door de voortdurende spanningen met het bisdom Luik besluit men om een groot deel van het bewoonde gebied buiten de eerste omwalling beter te beschermen. Het wordt terrein verder opgehoogd en omringd door een watervoerende gracht. Deze gracht heeft dezelfde oriëntatie als de eerste stadswalling in deze zone. Wellicht wordt ter verdediging bijkomend een muur opgericht. De laag met natuursteengruis en poeder die we in de ophogingslaag waarnemen, vormt mogelijk het bouwniveau van de muur, die zich dan net ten westen van het plangebied situeert. De vondsten uit de gracht wijzen op verschillende ambachtelijke activiteiten in het gebied, zoals het maken van perkament.

Rond 1330 worden compleet nieuwe verdedigingswerken gebouwd, ter bescherming en verdediging tegen het prinsbisdom Luik. Deze verdediging bestaat uit een wallichaam en een brede gracht van vermoedelijk ca. 30 m, met een andere oriëntatie dan bovengenoemde sporen. Ter plaatse van de nieuwe wal werd de oude gracht gedempt. Eerst is in dit deel van de gracht een laag

Fasering van de sporen op het terrein.

sprokkelhout gestrooid, en vervolgens is met leempakketten laagsgewijs een wallichaam gevormd. We weten niet of deze wal voorzien is van een muur.

In de 15de eeuw, mede door de opkomst van het Engelse laken en het bevaarbaar maken van de Grote Gete, neemt het belang van het handelscentrum Zoutleeuw af ten voordele van Tienen. Op militair-strategisch vlak boet Zoutleeuw echter niet in aan belang. In verschillende fases komt er een derde stadsomwalling tot stand die Zoutleeuw tot een belangrijke vestingstad maakt. De werken beginnen vermoedelijk halverwege de 17de eeuw. De wal en de gracht ter hoogte van het plangebied gaan onderdeel uitmaken van de vestingwerken rondom Zoutleeuw. De gracht wordt verbreed, maar is ook iets minder diep. Na de inlijving van onze gewesten bij Frankrijk, wordt het prinsbisdom Luik opgeheven en valt de dreiging van deze regio weg. Hiermee verdwijnt ook de strategische betekenis van Zoutleeuw. Reeds in 1784 begint de afbraak van de citadel. Bij de afbraak van de verdedigingswerken wordt het terrein genivelleerd.

BIJZONDERE VONDSTEN

Intensieve metaaldetectie leverde bij het onderzoek te Zoutleeuw 14 metalen voorwerpen op, waarvan er 10 zijn geconserveerd. We kunnen de vondsten indelen in de categorieën nijverheid, kledingaccessoires en wapens. Zo vonden we een hoefijzerdoorslag, gemaakt om nagelgaten te maken bij het smeden van hoefijzers, een loden handelsgewicht, een mes (vermoedelijk een jachtmes) en drie koperen gespen. Bijzonder is een gesp met beslagplaat, versierd met een ruitpatroon.

Een leuke vondst is een leisteen in de vorm van een schoenzool. Vermoedelijk is het een fragment van een daklei die is gebruikt als sierlei voor een randafwerking of bij een torentje, en kan zodoende als een ovaalvormige sjabloonlei omschreven worden. Het hoorde vrijwel zeker bij een monumentaal gebouw, nl. een kasteel, klooster of een ander religieus gebouw.

Drie gespen

Het plangebied op de kaart van Jacob van Deventer.

NATUURWETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK

Het natuurwetenschappelijk onderzoek op botanische resten uit de twee grachten geeft inzicht in de voedsel-economie en akkerbouw van de middeleeuwse bewoners van Zoutleeuw. Daarnaast is aan de hand van de onderzochte monsters een reconstructie gemaakt van het regionale en lokale landschap in de periode vanaf de eerste inrichting van het gebied tot aan de derde fase van verdedigingswerken. In de 12de en 13de eeuw maken de voedselgewassen ijzerkruid, biet en vlierbes deel uit van het menu. Mogelijk teelt men ook maandzaad en de verplant wouwen. Vanaf de 2e helft van de 13de of het begin van de 14de eeuw eten de bewoners van Zoutleeuw ook tuinbonen, druif en walnoot. In deze periode is het landschap vrij open met akkers, graslanden en wat bosjes met eik en hazelaar.

BESLUIT

Bij het archeologisch onderzoek aan De Vesten te Zoutleeuw onderzocht het Vlaams Erfgoed Centrum de oude vestingwerken rondom de stad. We onderscheiden drie fasen in de verdedigingswerken, waarvan de oudste niet op kaartmateriaal is aangegeven. Vondsten uit de wal en de grachten geven meer inzicht in de ambachtelijke activiteiten in het gebied en de rijkdom van de bewoners. De botanische resten in de grachtvullingen vertellen ons meer over het menu van de bewoners en het landschap rondom de stad.

CONTACTGEGEVENS

> Peter Hazen
Vlaams Erfgoed Centrum
Bloemisterijstraat 6
B-8340 Sijsele
tel. + 32 (0) 47 12 35 229
p.hazen@vlaamserfgoedcentrum.be
www.vlaamserfgoedcentrum.be

Vrijetijdsarcheologen
Bart Wils en Johan Dils

GEBETEN DOOR DE ARCHEOLOGIE

In hun vrije uren vind je ze op de velden of ergens in het land met de handen in de aarde, altijd op zoek naar relictten uit een lang vervlogen verleden. Vaak alleen, in weer en wind. Maar ook samen met officiële onderzoekers. **Johan Dils** (49) uit Muizen en **Bart Wils** (44) uit Boortmeerbeek zijn gepassioneerde amateurarcheologen. >>

We hebben afgesproken bij Johan thuis, op een steenworp van het dierenpark Planckendael. Daar werkt hij als dierenverzorger maar zijn passie is af te lezen van de muren in zijn huis. Het lijkt wel een museum. Een vitrinekast toont stenen handwerktuigen, in een andere kast staan inktflesjes uit de 19de eeuw netjes op een rij. Een boekenkast is volgestouwd met werken over archeologie en geschiedenis. Op de grond pronken inerte obussen uit de Eerste Wereldoorlog. Munten, hangertjes en andere metalen juweeltjes schitteren in een kleine ladekast. En overal waar we kijken, ontdekken we meer. Allemaal gevonden tijdens de 25 jaar dat Johan al gebeten is door de microbe. 'Ik ben ooit begonnen met zoeken naar fossielen in de grond, dan naar werktuigen uit de steentijd. Ik vond dan ook al eens een muntje dus besloot ik op een dag een metaaldetector te kopen. Sindsdien speur ik naar alles wat interessant is', lacht Johan.

DE EERSTE VONDST

Ook Bart deelt die passie, maar nog niet zo lang. 'Archeologie interesseerde me wel al langer', vertelt hij. 'Ik heb nog getwijfeld of ik geen archeologie of geologie zou studeren, maar het werd communicatie aan de hogeschool. Toen er twee jaar geleden archeologi-

sche opgravingen aan de gang waren op een veld in ons dorp, was ik meteen weer geïnteresseerd. Archeologen waren er proefsleuven aan het graven en ontdekten er loopgraven. Ik mocht helpen. Mijn eerste vondst was een loden kogeltje uit een granaat van de Eerste Wereldoorlog. Met een metaaldetector mocht ik alle uitgegraven hopen grond onderzoeken. Het leverde me nog enkele kogeltjes op. Die eerste vondsten waren voor mij heel speciaal.'

Een week later kocht Bart zijn eerste occasie metaaldetector en sindsdien gaat al zijn vrije tijd naar het zoeken of lezen over archeologie en geschiedenis. 'Op het eerste muntje dat ik vond, stond een Latijnse tekst. Ik dacht meteen aan een Romeinse vondst, maar het bleek te dateren uit 1751. Toch was ik stevig onder de indruk.'

Zijn focus is intussen verschoven naar de steentijd. 'Prehistorische werktuigen jagen mijn fantasie helemaal op hol', glimlacht Bart. 'Hoe leefden die mensen? Waar woonden ze? Waar gebruikten ze de werktuigen voor? Enorm fascinerend!'

” Prehistorische werktuigen jagen mijn fantasie helemaal op hol

WIN-WINSITUATIE

Bart kwam in contact met de archeologen en onderzoekers van de KULeuven die werken aan het project 'Neanderthalers in de Vlaamse vallei'. 'Ze zochten mensen om veldprospecties te doen, op zoek naar sporen van de Neanderthaler. Een win-winsituatie. Ik help hen zoeken en zij tonen mij de juiste plaatsen.'

Samenwerken met overheden, studiebureaus en wetenschappelijke instellingen levert ook Johan voordelen op. 'Ze weten me de vinden', lacht hij. 'Bij een archeologische opgraving helpen is heel interessant. Op een akker blijf je zoeken in de bovenste laag, waar de meststoffen

de muntjes al hebben aangetast. Een opgraving op de juiste diepte of in een stad waar nooit meststoffen zijn gebruikt, dat levert veel mooiere resultaten op.'

NEW ZEALAND DENTAL CORPS

Johan kijkt al uit naar volgende week, zegt hij. Dan trekt hij zoals wel vaker enkele dagen naar de Westhoek. 'Op de plekken waar vroeger soldatenkampen waren, vind ik nog veel spullen. Zeldzame insignes, zoals eentje van het New Zealand Dental Corps, de tandartsen van het Nieuw-Zeelandse leger. Veel zullen er dat niet geweest zijn. Ik heb er ook een van de divisie South African Heavy Artillery. Zulke vondsten maken een zoektocht boeiend. Alle interessante vondsten meld ik bij de CAI, de Centrale Archeologische Inventaris. Maar niet de honderden kogelpunten die ik er opgraaf.'

Zijn belangrijkste vondst? 'In het gehucht Lelle, bij Kampenhout, vond ik een Karolingische fibula. Een paar weken later nog eentje. Ik vond er ook Romeinse en Merovingische overblijfselen. Archeologen van de Vrije

Universiteit Brussel en een Britse universiteit voerden er een geofysisch onderzoek uit. Een studiebureau ging dan aan het graven in opdracht van het Agentschap Onroerend Erfgoed en legde de hele historische site bloot.'

EBURONEN

Dat kan Bart nog niet op zijn palmares schrijven, maar ook hij heeft zijn droomvondst. 'Een gouden stater van de Eburonen, uit 56-54 v.Chr. Er waren toen volgens een studie nog maar 31 vindplaatsen van bekend in de Lage Landen. Ik hou ook erg van een stenen werktuig dat gebruikt werd in de oude steentijd, 30.000 jaar geleden toen onze mensensoort nog samen leefde met de Neanderthalers. Een schrabber, waarschijnlijk gebruikt om huiden of hout mee te bewerken.'

De twee amateurarcheologen lijken al alles te hebben gevonden, maar toch staan er nog dingen op hun verlanglijstje. 'Een bronzen bijl', zegt Johan. 'Ik liever een stenen bijl', lacht Bart. 'Uit het paleolithicum. Heel zeldzaam.'

Interview door Bart Claes (bart@wartaal.be / www.wartaal.be)

OP ZOEK NAAR INFORMATIE OVER HET BEWAREN VAN ARCHEOLOGISCH MATERIAAL?

SURF DAN NAAR DEPOTWIJZER.BE

DEPOTWIJZER.be verzamelt informatie over depotbeheer, depotpraktijk en depotbeleid in Vlaanderen en Brussel.

Je vindt er drie grote informatiedomeinen:

Gebouw & inrichting | Collectiebeheer | Organisatie & exploitatie

De website is een

INFORMATIEBANK: De website informeert je op een laagdrempelige wijze over de vele aspecten van depots en hun gebruik. Je maakt kennis met de uitdagingen bij de bouw en inrichting van erfgoeddepots, bij het fysieke en digitale collectiebeheer en bij de organisatorische/logistieke aspecten van een erfgoeddepot.

ZELFHULPINSTRUMENT: Je hebt een depotprobleem? Een vraag over het bewaren van een collectie? Je navigeert door de informatiebank en vindt zelf de informatie en ook het kader waarbinnen het probleem zich situeert.

DIGITALE HELPDESK: Op veelgestelde vragen vind je een online-antwoord. Je vindt er ook voorbeeldrealisaties en -projecten.

LEERBOEK: De website is een nuttig leerinstrument, ook bij de jaarlijkse vormingssessies van de depotconsulenten.

DOORVERWIJZER: Voor specifieke en bijzondere problemen neem je het best contact op met één van de depotconsulenten. Zij geven advies en bieden begeleiding.

SENSIBILISERINGSINSTRUMENT: De agenda en het informatieaanbod leiden je naar oplossingen voor een meer performante depotwerking en een betere bewaring van roerend erfgoed.

DEPOT WIJZER.be

DEPOTWIJZER.be is het resultaat van een samenwerking tussen de vijf Vlaamse provincies en de Vlaamse Gemeenschapscommissie.

MEER INFO

Provincie Vlaams-Brabant Dienst Erfgoed

Provincieplein 1 - 3010 Leuven
016-26 76 10
erfgoed@vlaamsbrabant.be

Beleidsverantwoordelijke

Tom Dehaene
gedeputeerde voor erfgoed
tel. 016-26 70 23
kabinet.dehaene@vlaamsbrabant.be